

Autizam

Omazić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:460981>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lucija Omazić

AUTIZAM

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lucija Omazić

AUTIZAM

Diplomski rad

Mentor rada:

prof. dr. sc. Siniša Opić

Zagreb, rujan 2024.

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	1
2. Autizam – pojam.....	4
2.1. Karakteristike djece iz spektra autizma.....	5
2.2. Podrška djeci iz spektra autizma	11
2.3. (Ne)prihvatanje djece iz spektra autizma	14
2.4. Život s djetetom iz spektra autizma.....	15
3. Poremećaji iz autističnog spektra.....	20
3.1. Autistični poremećaj (Kannerov sindrom).....	21
3.2. Aspergerov sindrom (autistični poremećaj ličnosti)	22
3.3. Rettov sindrom	23
3.4. Atipični autizam	24
3.5. (Drugi) dezintegrativni poremećaji u djetinjstvu	25
4. Uloga i važnost suradnje roditelja i odgojitelja	27
5. Uloga i rad pomoćnika za djecu iz autističnog spektra.....	30
6. Istraživački dio.....	32
6.1. Key study.....	32
6.2. Promatranje dječaka iz spektra autizma	33
6.3. Osvrt na promatranje dječaka iz spektra autizma.....	48
7. Zaključak.....	50
Literatura.....	51
Popis ilustracija.....	54
Izjava o izvornosti rada.....	55

SAŽETAK

Rad se temelji na vrlo zanimljivoj, ali i složenoj temi koja je sve češća u današnjem društvu, a radi se o autizmu. Premda je autizam otkriven još 1911. i od te su godine provedena razna istraživanja, ali do danas nema konkretnih rješenja, odgovora i terapija za navedeni poremećaj. Autizam je izazovan i zahtjevan, kako za dijete iz spektra autizma, tako i za njegovu obitelj te okolinu, što najbolje potvrđuju primjeri iz stvarnoga života. Činjenica je da je pred stručnjacima dug put otkrivanja prave istine i priče o autizmu jer je ona prijeko potrebna društvu današnjice, ali i budućim generacijama. U radu je riječ o povezivanju teorijske strane autizma, poremećajima iz spektra autizma, ulogama roditelja, odgojitelja i pomoćnika za djecu iz autističnog spektra sa stvarnim primjerom i najčešćim izazovima u obitelji s djetetom iz autističnog spektra. U cilju je prikazati jednu perspektivu autizma i dodatno približiti spomenutu temu suvremenom društvu.

Ključne riječi: autizam, poremećaji iz spektra autizma, dijete iz spektra autizma, obitelj, odgojitelj

ABSTRACT

The paper is based on a very interesting, yet complex topic that is becoming increasingly prevalent in contemporary society, it's about autism. Although autism was discovered back in 1911., and since then numerous studies have been conducted, but there are still no concrete solutions, answers or therapies for the disorder. Autism is challenging and demanding, both for the child with the autism spectrum and for his family and surroundings, as best evidenced by real-life examples. It is a fact that there is a long journey ahead for the experts in discovering the real truth and story about autism because it is necessary for today's society and future generations. The paper discusses the connection between the theoretical aspects of autism, autism spectrum disorders, and the roles of parents, educators, and aides for children on the autism spectrum with real-life example and the most common challenges faced by families with a child on the autism spectrum. The main goal is to present a perspective on autism and further familiarize contemporary society with this topic.

Key words: autism, autism spectrum disorders, child on the autism spectrum, family, early childhood educator

1. Uvod

U radu se analizira vrlo zanimljiva i aktualna tema koja je sve više prisutna u suvremenom društvu na razini cijeloga svijeta, a riječ je o autizmu i životu osobe iz spektra autizma, kao i životu onih osoba koje su na bilo koji način u poveznici s takvom osobom.

Autizam se definira kao kompleksni neurobiološki poremećaj koji je vrlo utjecajan na razvoj pojedinca u područjima socijalne interakcije, komunikacije i ponašanja. Iako se autizam počeo intenzivnije proučavati tek u posljednjih nekoliko desetljeća, njegova prevalencija raste, postavljajući ga u središte pažnje istraživačke i kliničke zajednice diljem svijeta.

Rad ima za cilj produbiti razumijevanje autizma kroz pregled što starijih, što novijih spoznaja iz znanstvene literature te istražiti različite aspekte ovog složenog stanja. Zbog specifičnosti teme, rad uključuje podjelu na dva dijela. Prvi se dio temelji na teorijskom prikazu najvažnijih elemenata koji čine sastavne dijelove autizma, dok se drugi tiče istraživanja i promatranja djeteta predškolske dobi iz spektra autizma.

Teorijski je dio, osim na uvod, podijeljen na poglavlje o autizmu. U tom se poglavlju nastoji približiti sam pojam i osnovne informacije o spomenutom poremećaju. Na početku se spominje jedna od definicija autizma koju podržava i Svjetska zdravstvena organizacija, a kojoj su se priklonile i autorice Marija Ljubičić, Sonja Šare i Marina Markulin (2015). Iste se autorice u tom djelu bave i vremenskim razvojem te otkrićem autizma kao jednog od poremećaja u djece, o čemu govori i Helmut Remschmidt (2009).

Nakon toga slijedi potpoglavljje pod nazivom *Karakteristike djece iz spektra autizma* u kojem se navode obilježja koja povezuju osobe iz spektra autizma. Obilježja su navedena prema mišljenju Hansa Aspergera koja je preuzeo Helmut Remschmidt. Koliko su zapravo različita djeca iz spektra autizma, pokazuje i razmišljanje Rainera Winkela (1996). Kako i na koji način djeca iz spektra autizma funkcioniraju pobliže su približili Centar za rehabilitaciju i Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet u Zagrebu koji su osmislili primjere potencijalnih vizualnih potpora djeci s autizmom, njihovim roditeljima, odgojiteljima, učiteljima i ostalim stručnjacima. Neki od primjera navedeni su i prikazani upravo u spomenutom potpoglavljju. Na to se nadovezuje Anja Valenčić Štembergar (2021) koja navodi nedostatke djece iz spektra autizma, a koja se ne mogu prilagoditi igri

s vršnjacima. Također, naglašava i važnost intervencija koje treba poduzimati da bi se dijete iz spektra autizma koliko-toliko prilagodilo igri i društvu vršnjaka. Vrlo je važna i raznolika podrška djetetu iz spektra autizma na što upozorava Jasmina Stošić (2009).

Činjenica je da je djeci iz spektra autizma potrebna neprestana podrška, a oblik iste ovisi o individualnim potrebama svakog djeteta. O tome se govori u potpoglavlju *Podrška djeci iz spektra autizma*. Svakom je djetetu važna roditeljska briga i podrška, a osobito ako je u pitanju dijete iz spektra autizma. Marija Ljubičić, Sonja Šare i Marina Markulin (2015) navode kako se roditelji trebaju odnositi prema djeci iz spektra autizma, ali i kako cijela ta situacija utječe na život i odnose unutar obitelji. O tome se raspravlja i u djelu *Autizam: Vodič za roditelje i njegovatelje nakon dijagnoze* (2019). Osim roditeljske skrbi i podrške, iznimno je važna i ona koja dolazi od strane medicinskih sestara i njegovatelja o čemu govori Ivan Domitrović (2022).

Suvremeno se društvo nastoji temeljiti na uvažavanju i prihvaćanju različitosti, no činjenica je kako je stvarnost ipak drugačija, a to isto društvo konzervativnije nego se očekuje. O društvenoj polarizaciji, diskriminaciji, etiketiranju i neprihvatanju govori se u potpoglavlju *(Ne)prihvatanje djece iz spektra autizma* u kojemu je naglasak na važnosti medija i medijskoj manipulaciji, što najčešće rezultira stereotipima i predrasudama prema onima koji su po nečemu drugačiji. U tu skupinu spadaju djeca i osobe iz spektra autizma na što upozorava Kristina Lekić Barunčić (2019).

Kao što se društvo otežano nosi s prihvaćanjem osoba iz spektra autizma, tako se pojavljuju veliki problemi i izazovi i unutar obitelji s djetetom iz spektra autizma što se navodi u potpoglavlju *Život s djetetom iz spektra autizma*. Naime, skupina autora koju čine Radoslav Kosić, Alida Duraković Tatić, Daniela Petrić i Tanja Kosec u svom zajedničkom djelu (2021) progovaraju o utjecaju autizma iz perspektive majke te oca. Naglašavaju koliko autizam snažno utječe na obiteljske odnose, ali i odnose između supružnika. Ne pate samo roditelji takvog djeteta, već i braća i sestre ako ih ima. U ovom je potpoglavlju ukratko prikazan slučaj iz stvarnoga života na primjeru mladića iz spektra autizma. Navedena su obilježja, obrasci njegova ponašanja, emocionalne amplitude te kako utječe na svoje roditelje, braću, obitelj i ostalu okolinu. Na tom je primjeru prikazana činjenica koliko osobe iz spektra autizma imaju velikih neverbalnih poteškoća čime se ujedno bave Gary Fisher i Rhonda Cummings (2008).

Nadalje slijedi novo poglavlje *Poremećaji iz autističnog spektra* u kojemu se najavljuju svi poremećaji, ali i objašnjenje što se sve podrazumijeva pod navedenim pojmom prema Sanji Borovec i Jasmini Ivšac Pavliši (2021). Nakon toga slijede potpoglavlja u kojima se objašnjava svaki od poremećaja koji dolazi iz spektra autizma, a temelje se na djelu Zorane Bujas Petković, Jasmine Frey Škrinjar, Dubravke Hranilović, Branke Divčić i Jasmine Stošić (2010). Tome u prilog idu i djela A. J. Ayres, (2002), Sanje Šimleše i Marte Ljubešić, (2009), Sanele Šalig, Ane Tripalo Batoš, Jasne Čepin Bogović, Vlaste Đuranović, Olega Jadrešina, Ivana Pavić (2020).

Na dijete iz autističnog spektra snažno utječe njegova najbliža okolina, posebice odnos roditelja i odgojitelja. Riječ je o osobama koje s djetetom u predškolskoj dobi provedu najviše vremena, zbog čega je bitno da te dvije strane međusobno surađuju, slažu se s ciljem da se pomogne djetetu. Upravo se o tom važnom čimbeniku i odnosu govori u četvrtom poglavlju *Uloga i važnost suradnje roditelja i odgojitelja*, na temelju Zbornika radova pod nazivom *Zajedno rastemo – Kompetencije djeteta za cjeloživotno učenje* (2009) te djela Edite Slunjski (2003).

U idućem se poglavlju govori o potrebi i važnosti uloge i rada pomoćnika za djecu iz autističnog spektra. Primjeri iz prakse pokazuju koliko su pomoćnici neophodni u ovakvim situacijama te koliko mogu doprijeti do unutarnjeg svijeta djeteta iz spektra autizma, ali i doprinijeti njegovom daljnjem razvoju.

Nakon teorijskog dijela slijedi istraživanje, točnije, riječ je o jednom primjeru iz prakse temeljenom na promatranju dječaka predškolske dobi iz spektra autizma. U tom je dijelu naglasak na njegovom ponašanju, aktivnostima, emocijama, komunikaciji s drugima, suradnji. Rad završava kratkim osvrtom na promatranje spomenutog dječaka, zaključkom u kojemu su još jednom iznesene najvažnije činjenice po pitanju autizma te popisom literature.

2. Autizam – pojam

Autizam zasigurno postoji otkad postoji i sam čovjek, međutim, u dalekoj prošlosti medicina nije bila toliko napredna i razvijena po pitanju ovakvih vrsta poremećaja.

U suvremeno je vrijeme autizam sve češća pojava u djece. Riječ je o poremećaju s kojim se teško boriti i psihički nositi jer su autistične osobe nepredvidive, što otežava njihovo medicinsko praćenje i liječenje. Svaki je pojedinac jedinstvena i neponovljiva jedinka, a upravo su takve i osobe iz spektra autizma. Svaka od njih ima sebi svojstvene reakcije na određene situacije i stvari, no mnogo je i sličnih elemenata po kojima su povezane. U cijeloj toj situaciji najteže je zapravo roditeljima jer cijeli život moraju prilagoditi svojoj djeci čiji pak život kontrolira autizam.

„Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije [SZO, eng. WHO], autizam je skupina poremećaja koje obilježavaju kvalitativne nenormalnosti uzajamne interakcije i obrazaca komunikacije, kao i ograničen, stereotipan, ponavljajući repertoar interesa i aktivnosti“ (Ljubičić, Šare i Markulin, 2015, str. 149).

Smatra se kako je pojam autizam prvi razvio Eugen Bleuler 1911., inače psihijatar iz Švicarske. On je prilikom definiranja zapravo opisao jedan od shizofreničkih simptoma. Pod pojmom autizam Bleuler je smatrao kako je riječ o osobama koje se povlače na misaonoj razini i zatvaraju u *svoj* svijet koji je *običnim* ljudima neshvatljiv. Stavio je veliki naglasak na postupno odvajanje od drugih ljudi, tj. smanjivanje socijalne interakcije s ljudima koji su u njihovoj okolini. Nakon što se povuku u svoj svijet, Bleuler smatra da se takvi pojedinci prepuštaju fantastičnim mislima i gube svaku vezu sa stvarnim svijetom (Remschmidt, 2009).

Nakon Bleulera, pojam autizam prihvatili su i austro-američki psihijatar Leo Kanner te austrijski pedijatar Hans Asperger. Dvojica liječnika objasnila su autizam koji se pojavljuje u djece te se nisu u potpunosti složili s Bleulerovim mišljenjem. Ipak, prihvatili su postojanje pojma autizam. Kanner je tako pretpostavljao da se radi o nesposobnosti i nemogućnosti ostvarivanja uobičajene komunikacije, što je uvjetovano odstupajućim psihičkim odnosima između članova obitelji. Njegovo razmišljanje valja uzeti s dozom opreza jer je svoja istraživanja temeljio na svega jedanaest slučajeva, a pritom je zanemario činjenicu da mu se javljaju samo financijski dobrostojeći roditelji, dakle osobe iz visokog društvenog sloja (Ljubičić, Šare i Markulin, 2015). Autizam se nikako ne može i ne smije temeljiti na ovakvim saznanjima jer nisu dostatna. Radi se o iznimno

kompleksnom poremećaju koji je vrlo teško shvatiti, no činjenica je da se brojni liječnici i znanstvenici slažu u dodirnim točkama autizma. Ipak, povijesna slika autizma još uvijek nije posve razotkrivena i jasna, no sasvim je sigurno da su i genetski i okolišni faktori dio njegova razvojnog puta. Kao što je na početku navedeno, svaki pojedinac koji ima autizam, jedinstven je, a istovremeno ima različite kombinacije simptoma i oblike autizma po težini.

S obzirom na to da se poremećaji iz spektra autizma prepoznaju u prilično ranoj dobi djeteta, nužno je pravovremeno i adekvatno reagirati, a u tome veliku ulogu imaju roditelji. Rane intervencije i dijagnoze ključne su u pružanju potpore osobama s autizmom jer im se na taj način omogućuje bolji osobni razvoj i pruža im se prilika za prilagođavanje u društvu. Živjeti s osobom iz spektra autizma izrazito je teško i iscrpljujuće, što iziskuje mnogo vremena, truda, rada, odricanja... Ipak, pravovremena podrška može znatno doprinijeti u poboljšanju njihova životnog puta. Zašto se autizam javlja, zasad se još uvijek može samo nagađati jer je riječ o vrlo širokom području koje je nedovoljno istraženo i ostavlja mnogo prostora za proučavanje i analiziranje medicinskoj budućnosti.

2.1. Karakteristike djece iz spektra autizma

Svako je dijete veliki izazov, tim više ako dođe do pojave određenog poremećaja ili bolesti koja ne mijenja samo život tog djeteta, već i živote svih onih koji su u njegovoj okolini. Upravo je to rezultat autizma. On ne otežava isključivo život tog djeteta, već mijenja sve u obitelji. Djeca koja imaju dijagnosticiran neki oblik poremećaja iz spektra autizma, umnogome se razlikuju od djece koja se uobičajeno razvijaju, bez ikakvih poteškoća, stoga se sve u njihovoj okolini treba prilagoditi njima i njihovim potrebama koje se također mijenjaju i osciliraju ovisno o njihovoj dobi, raspoloženju i sličnim segmentima.

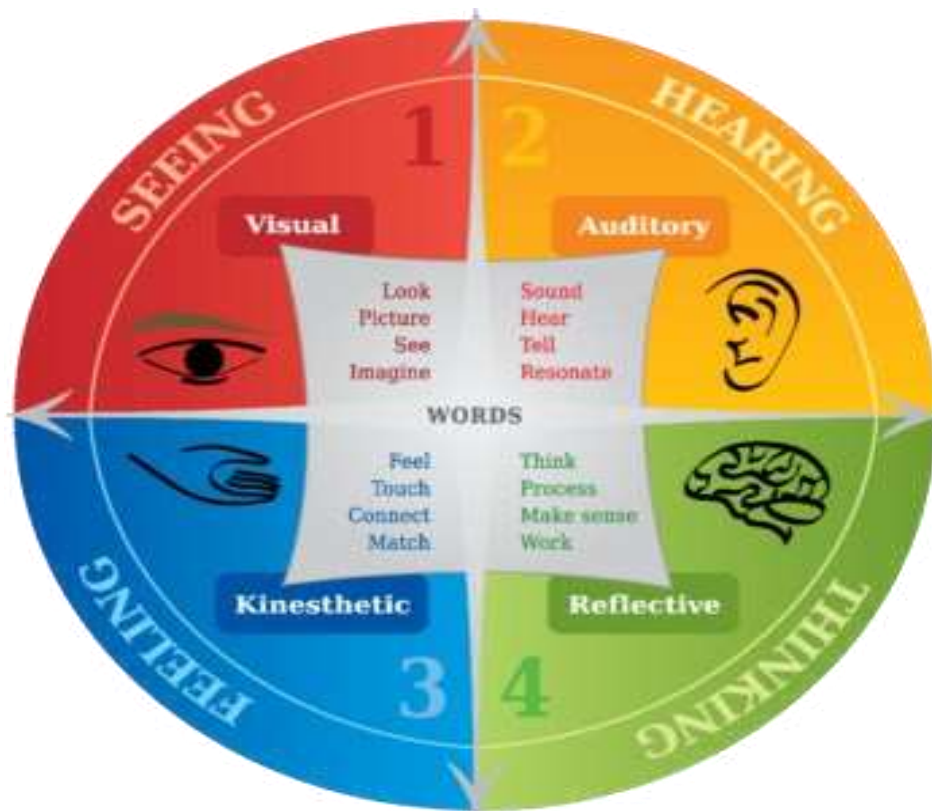
Prije isticanja bilo kakvih karakteristika djece iz spektra autizma valja napomenuti kako je svako dijete iz spektra autizma različito s obzirom na karakteristike i simptome s obzirom na vrlo širok i kompleksan spektar poremećaja autizma. Svako takvo dijete ima

svoje jedinstvene osobitosti, izazove, prepreke, stoga im treba i pristupati na individualan način te ih tako i odgajati.

Ono što svakako povezuje djecu iz spektra autizma prema mišljenju Hansa Aspergera može se svrstati u nekoliko točaka, a odnosi se na (Remschmidt, 2009):

- tjelesna obilježja i izražajnost (djeca iz spektra autizma često izbjegavaju kontakt očima, rijetke su im ili gotovo nikakve mimika i geste, otežano i neprirodno jezično izražavanje te komuniciranje, motorička nespretnost)
- autističnu inteligenciju (stvaranje novih prikladnih riječi, razvoj sposobnosti kojima se nadoknađuju nedostaci)
- ponašanje u zajednici (ograničenost odnosa s okolinom, česti autistični napadi pakosti unutar obitelji, slijede isključivo vlastite interese zanemarujući pritom zahtjeve okoline)
- nagone i čuvstveno ponašanje (razlike u seksualnom ponašanju, od nezainteresiranosti za seksualnost do ekscesivnog masturbiranja i sadističkih reakcija; egocentrično ponašanje, uglavnom nemaju smisla za humor i ne razumiju tuđu šalu)
- genetiku (psihopatska stanja jednim su dijelom genetski nasljedna)
- socijalno vrednovanje i tijek (nedostatna socijalna prihvaćenost, no kod iznadprosječnih pametnih autističnih osoba postoji mogućnost zapošljavanja i daljnjeg osobnog razvoja).

Dakle, ono što se može izdvojiti kao nešto tipično za većinu djece iz spektra autizma svakako je model ponašanja: izbjegavanje pogleda u oči druge osobe, često neodazivanje, mahanje rukama, udaranje sebe ili drugih, nanošenje ozljeda sebi i drugima, vrištanje neartikuliranih glasova i izraza, mrmljanje, izbjegavanje socijalne interakcije s drugima, povlačenje u sebe, gubitak osjećaja za agresivno ponašanje. S druge pak strane postoje ona djeca iz spektra autizma koja se *pronadu* u nekim područjima poput likovne ili glazbene umjetnosti, matematike i slično, samo ih percipiraju na sebi svojstven način. U tom se slučaju koriste metodom vizualiziranja, slušanja, razmišljanja i ostalih podražaja.

Slika 1. Metode poučavanja djeteta iz autističnog spektra

Izvor: <https://sport4autism.net/ucinkovite-metode-rada-psa/>, pristupljeno 17. 1. 2024.

„Tipično je da se i najinteligentniji autisti počinju neugodno osjećati kad odrastaju: čini se kao da slute da su drugačiji. Često je prilagođenost cilj njihovih nastojanja, ali to donosi i nove probleme. Pa čak i oni, koji su se socijalno dobro prilagodili, rijetko su u stanju razviti samopouzdanje ili izgraditi prijateljske odnose“ (Winkel, 1996, str. 209).

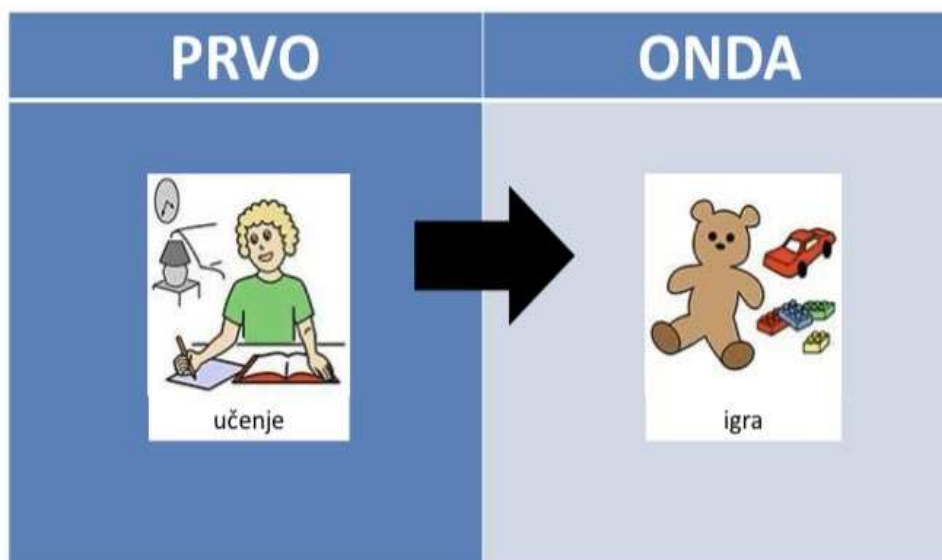
Valja posebno naglasiti značaj stereotipnih ponašanja u djece koja imaju autizam. Naime, u takvom stalnom i nepromijenjenom okruženju djeca s autizmom najčešće i uglavnom funkcioniraju jer su navikli na određeni princip. Bilo kakva promjena može izazvati bijes, agresiju te ih potaknuti na nekontrolirane i neobuzdane reakcije. Djeca s autizmom grade

svoj svijet i život na rutinama i rasporedu, a na taj se način mogu više prilagoditi stvarnom svijetu.

Centar za rehabilitaciju i Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet u Zagrebu osmislili su primjere potencijalnih vizualnih potpora djeci s autizmom, njihovim obiteljima, ali i stručnjacima koji surađuju s djecom iz autističnog spektra. Naglasak je stavljen na stvaranju rasporeda. Taj raspored može biti za samo jednu aktivnost, za cijeli dan ili čak za duži vremenski period.

Prvo – onda raspored odnosi se na pojedinačne aktivnosti koje dijete iz nekog razloga odbija učiniti, no one su važne za svakodnevni život cijele obitelji. Najprije je potrebno staviti sliku aktivnosti koju dijete odbija, a s desne strane sliku aktivnosti koje dijete voli. Na taj mu se način objašnjava kako će biti nagrađen nakon što izvrši prvu aktivnost (<https://centar.erf.unizg.hr/wp-content/uploads/2020/04/VIZUALNA-PODR%C5%A0KA-smjernice-za-primjenu.pdf>, pristupljeno 17. 1. 2024.).

Prvo – onda raspored

Slika 2. Prvo – onda raspored

Izvor: <https://centar.erf.unizg.hr/wp-content/uploads/2020/04/VIZUALNA-PODR%C5%A0KA-smjernice-za-primjenu.pdf>, pristupljeno 17. 1. 2024.

Igra je aktivnost koju voli svako dijete, stoga se svakako treba uzeti u obzir kao jedna od nagradnih aktivnosti. Međutim, čak je i igra za dijete iz spektra autizma veliki izazov zbog razvojnih nedostataka. „Razvojni nedostaci u socijalnom razumijevanju i ponašanju, komunikaciji te u ponašanju i interesima povezuju se sa slabije razvijenim vještinama i sposobnostima djece s autizmom, što često ima za posljedicu razvojne nedostatke te usporeni razvoj igre na kognitivnoj i socijalnoj razini. Ovi se nedostaci očituju kao poteškoće u početnom stjecanju i daljnjem razvijanju vještina igranja“ (Valenčić Štemberger, 2021., str. 35. – 36.).

Osim toga, djeca iz spektra autizma mogu igru promatrati i doživljavati kao nešto što je nepredvidljivo, a upravo to može doprinijeti osjećaju straha, panike i nelagode. Ipak, s druge strane, igra može pozitivno utjecati na dijete koje ima poremećaj iz spektra autizma jer mu se na taj način jednostavnije povezati s ostalom djecom.

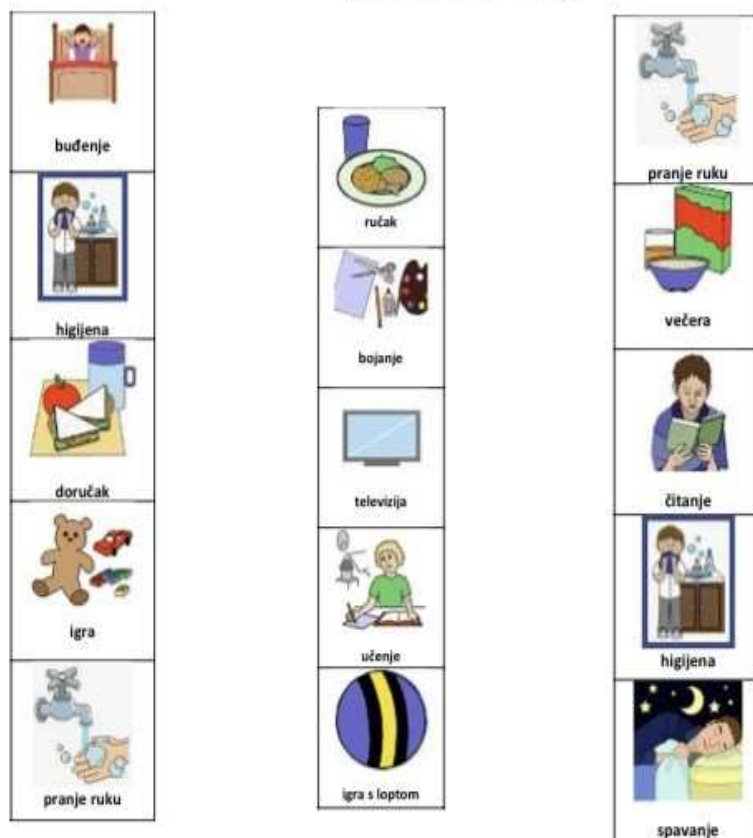
Valenčić Štemberger (2021) navodi kako su potrebne one intervencije koje su djelotvorne i primjerene djetetovu razvoju, a koje ujedno podržavaju potrebu za zajedničkom igrom koja uključuje djecu iz spektra autizma s djecom normativno razvijenih vršnjaka. Takve intervencije mogu pozitivno utjecati na djecu iz spektra autizma te razvoj njihove motivacije za igru. Kao i svakom drugom djetetu, i djetetu iz spektra autizma nužno je omogućiti raznovrsna iskustva u igri, ne bi li se na taj način razvijale i ostale vještine te sposobnosti, ali pritom valja ići do one mjere koja odgovara djetetu.

Prije svega, dijete iz spektra autizma treba imati raspored aktivnosti koje će se odvijati svaki dan i neće remetiti djetetovu rutinu, točnije sigurnost.

Osim malih rasporeda vrlo je poželjno izraditi raspored za cijeli dan jer se na taj način djetetu prikazuju aktivnosti koje se od njega toga dana očekuju. Na taj se način dijete može pripremiti i točno zna što treba učiniti. Naravno, potrebna su mu i dodatna objašnjenja uz pokazivanje što i kako treba raditi. Aktivnosti koje dijete odbija ili ne želi raditi, u početku ih je potrebno odrađivati kratko pa postepeno produžiti vrijeme dok se dijete ne navikne na tu rutinu. S obzirom na to da će autistično dijete vrlo često odbijati određene aktivnosti i pokušati ih zaobići, važno je ostati uporan i dosljedan (<https://centar.erf.unizg.hr/wp-content/uploads/2020/04/VIZUALNA-PODR%C5%A0KA-smjernice-za-primjenu.pdf>, pristupljeno 17. 1. 2024.).

DNEVNI RASPORED

(jedan cijeli dan)

Slika 3. Raspored za cijeli dan

Izvor: <https://centar.erf.unizg.hr/wp-content/uploads/2020/04/VIZUALNA-PODR%C5%A0KA-smjernice-za-primjenu.pdf>, pristupljeno 17. 1. 2024.

Teško se pridržavati svih navedenih rasporeda jer djeca iz spektra autizma uglavnom ne shvaćaju smisao istih, no potrebno je ustrajati i uporno ponavljati radnje koje bi djeca iz autističnog spektra također trebala odraditi. U neke je djece dovoljno ponoviti nešto svega nekoliko puta, ali u pojedinaca treba mnogo više strpljenja, no nije nemoguće.

Cilj je da dijete iz spektra autizma usvoji određene vještine i da može samostalno obavljati pojedine jednostavnije aktivnosti koje su u razini njegovih mogućnosti. Zbog te je činjenice djetetu potrebna podrška koja će mu zapravo predstavljati dodatnu motivaciju, poticaj i želju za postignućem. Podrška može biti raznolika, od fizičke pomoći i vođenja, modeliranja, demonstriranja, preko glasovne modulacije, pozicioniranja, povezivanja starog i novog znanja, do pisanih ili usmenih uputa, dodatnih verbalnih uputa, gesta ili organizacije materijala na način koji odgovara djetetu (Stošić, 2009).

2.2. Podrška djeci iz spektra autizma

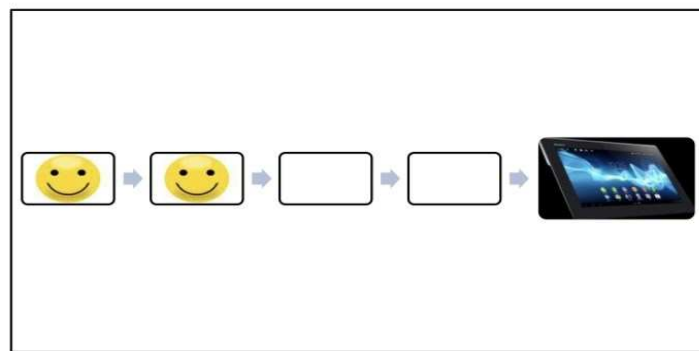
Dijete iz spektra autizma ne može biti samostalno, već mu je potrebna cjelodnevna briga i podrška. Kako je dijete iz spektra autizma ovisno o rutinama, tako se očekuje da ga okružuju isti ljudi. Prije svega misli se na roditelje i užu obitelj, ali i na stručne osobe, od liječnika, medicinskih sestara, pedijataru, logopeda, psihologa do ostalih stručnjaka.

Biti podrška djetetu s bilo kakvim poteškoćama u razvoju veoma je teško. U takvim situacijama obitelji najčešće gube doticaj s okolinom, postaju izolirane, oslabljuje se kontakt s drugim ljudima. Briga o djetetu iz spektra autizma iscrpljuje čovjeka na nekoliko razina, točnije fizičkoj, psihološkoj, emotivnoj, ali i financijskoj što otežava normalan život. „Nerijetko članovi obitelji sve podređuju brizi za dijete ili osobi s autizmom. Takav pristup uzrokuje nastanak „autistične obitelji“, čiji članovi postaju zatvoreni i izolirani od okoline i zbog nemogućnosti da se dijete primjereno ponaša u sredinama izvan obitelji. Razvijajući poseban odnos s djetetom i/ili odraslom osobom s autizmom, obitelj postaje psihološki, socijalno i ekonomski ranjiva“ (Ljubičić, Šare i Markulin, 2015, str. 148).

Međutim, postoje razne mogućnosti kako si roditelji mogu olakšati i mjesta na kojima oni mogu pronaći podršku za sebe. Bilo koji roditelj treba biti posvećen svom djetetu, osobito ako ono živi s nekom bolešću ili poremećajem kao što je autizam. Vrlo je važno biti fleksibilan i otvorenog uma.

Prvi korak ka olakšavanju života jest prihvaćanje činjenice da dijete ima autizam. Nakon tog prihvaćanja bitno je da se roditelji informiraju i nauče više o autizmu kako bi bolje shvatili i prihvatili potrebe te ponašanja svog djeteta. Važno je polaziti edukacije o autizmu, čitati stručnu literaturu, obratiti se stručnjacima iz tog područja. Nadalje, važno je nastojati stvoriti sigurnu i poticajnu okolinu na dijete jer se na taj način ono osjeća sigurno, čime se sprječava strah ili neka agresivna reakcija.

Premda je komunikacija s djetetom iz spektra autizma loša ili gotovo nikakva, poželjno je da se roditelji potrudu u poticanju izgovaranja jednostavnih riječi, čak i rečenica. Mnoga djeca iz spektra autizma vole tehnologiju i razne efekte u virtualnome svijetu pa je i njih moguće te poželjno koristiti u komunikaciji jer će djetetu biti lakše shvatiti što netko želi od njega. Također, tehnologija može biti i jedna od nagrada, osobito ako se očekuje da dijete ispuni više aktivnosti jer će im to biti velika motivacija za ispunjavanje zadataka.

Slika 4. Primjer vizualnog sustava nagrađivanja

Izvor: <https://centar.erf.unizg.hr/wp-content/uploads/2020/04/VIZUALNA-PODR%C5%A0KA-smjernice-za-primjenu.pdf>, pristupljeno 17. 1. 2024.

S djetetom iz spektra autizma valja biti strpljiv, ljubazan, iskazivati mu ljubav i potporu na odgovarajući način. Ako postoji prilika, roditelji svakako trebaju iskoristiti mogućnost sudjelovanja u terapijama, aktivnostima koje dijete voli ne bi li se pokušale poboljšati socijalne vještine. Naposljetku, roditelji moraju voditi brigu i o sebi te svojem zdravlju jer ako oni neće biti dobro, zasigurno neće biti dobro ni njihovo dijete. Zbog toga treba raditi na osnaživanju fizičkog, psihološkog i mentalnog zdravlja (Savez udruga za autizam Hrvatske, 2019).

Veliku pomoć, ne samo djetetu iz spektra autizma, već i roditeljima pružaju stručnjaci, prije svega misli se na terapeute, pedijatre, liječnike, odgojitelje, učitelje. S obzirom na to da dijete iz spektra autizma treba cjelodnevnu brigu i njegu, veliku ulogu u svemu ima sestrinska skrb. Medicinske sestre koje se bave sestrinskom skrbi pružaju sveobuhvatnu skrb i na taj način olakšavaju roditeljima, ali i djetetu.

„Pristup treba biti individualiziran. U skladu s tim, sve sestrinske intervencije treba prilagoditi starosnoj dobi osobe s autizmom. Da bi sestrinske intervencije bile učinkovite, potrebna je kvalitetna procjena osobe s autizmom, obiteljske strukture i mogućih sustava podrške. Pritom je vještina komunikacije važan čimbenik za uspješnost u procjeni i provođenju svakodnevnih zadataka medicinske sestre. Ovladavanje metodama/postupcima koji omogućavaju visok stupanj u kvaliteti komunikacije preduvjet je za provođenje sigurne i učinkovite zdravstvene njege“ (Ljubičić, Šare i Markulin, 2015, str. 149).

Osim što medicinska sestra treba upoznati dijete kojemu je dijagnosticiran autizam, mora upoznati i djetetove roditelje, ostatak obitelji, ali i okolinu. Na taj način može bolje i kvalitetnije doprijeti do djeteta i shvatiti njegove želje, potrebe i mogućnosti, a potom može razraditi i plan za daljnji rad i razvoj na djetetovim sposobnostima. Iznimno je važno ostvariti prijateljski odnos s djetetom i pružati mu podršku, ljubav i sigurnost. Pošto medicinske sestre provode prilično vremena s djecom iz spektra autizma ne čudi što ih ona prihvaćaju i promatraju kao dio obitelji.

„U radu medicinske sestre nisu dovoljni samo razvoj i unaprjeđenje tehničkih vještina i tehnologije, nego i primjena nemjerljivih čimbenika: empatija, humana naklonost, edukacija i savjetovanje putem interpersonalne komunikacije bez potrebe za umanjivanjem važnosti tehnologije i tehničkih vještina“ (Domitrović, 2022, str. 55).

Sestrinska skrb samo je jedan u nizu od elemenata koji su značajni za dijete iz spektra autizma i nerijetko uključuje holistički pristup u sklopu kojega se u obzir uzima cijela obitelj i djetetova okolina. Sve je to pokazatelj kako je ključna suradnja roditelja, medicinskih sestara, liječnika i ostalih stručnjaka koji imaju jedan zajednički cilj, a to je kako pomoći djetetu iz spektra autizma (Ljubičić, Šare i Markulin, 2015).

2.3. (Ne)prihvatanje djece iz spektra autizma

Premda se u današnje vrijeme mnogo vremena posvećuje razlikama između ljudi, tj. govori se o društvenoj raznolikosti, stvarnost je, nažalost, surova suprotnost tome. Iako bi različitosti uistinu trebale obogatiti svakog pojedinca, čini se kako su rezultati ipak drugačiji, posebice ako se radi o osobama koje imaju određene razvojne poteškoće. Jedna od takvih poteškoća svakako se odnosi na autizam koji donosi čitav spektar prepreka od kojih ljudi često zaziru i ne znaju se s time suočiti te kao takvi okreću leđa onima kojima je njihova pomoć prijeko potrebna. Dva svijeta, vanjski i unutarnji, međusobno se konfrontiraju, ali ne nadilaze prepreke i poteškoće koje su postavljene između njih.

Nažalost, zbog svih tih poteškoća, dijete iz spektra autizma uistinu se zatvara u svoj unutarnji svijet i nije svjesno onoga što se događa izvana. U tom unutarnjem svijetu nema pravila ni prepreka te se dijete iz spektra autizma osjeća ugodno. U stvarnome svijetu život je potpuno promijenjen i dijete se tada ne snalazi.

Bez obzira na svu suvremenu pomoć i podršku, činjenica je da su djeca s poremećajima iz spektra autizma slabo, odnosno nikako prihvaćena od strane vršnjaka, ali i drugih osoba u bližoj ili daljoj okolini. Najveći teret i odgovornost definitivno snose roditelji. Iako je suvremeno društvo na globalnoj razini mnogo naprednije i obrazovanije, često pokazuje slabo razumijevanje i prihvaćanje različitih, odnosno drugačijih ljudi.

Zašto ljudi često neprimjereno reagiraju na osobe iz spektra autizma? Odgovori mogu biti različiti, no velika je vjerojatnost neznanje. Upravo zbog toga što mnogi ljudi nemaju dovoljno znanja o autizmu dovodi do brojnih nesporazuma i predrasuda, ali i nepravilnog tumačenja u vezi s ponašanjem djece iz spektra autizma. Sljedeći mogući odgovor odnosi se na netom spomenuti strah od različitosti. Ljudi vrlo često bježe od svega što je nepoznato i drugačije, a autizam jest takav. Djeca iz spektra autizma funkcioniraju na drugačiji način i nikad se ne zna kakva će točno biti njihova reakcija u pojedinom trenutku.

Nadalje, suvremeno je društvo i dalje nespremno prihvatiti djecu iz spektra autizma jer ne shvaćaju njihove obrasce ponašanja i komuniciranja. Sljedeći su problem predrasude i diskriminacija. Osobe iz spektra autizma nerijetko izolirane i žive na društvenom rubu jer im samo rijetki pružaju priliku.

„Stereotipi i predrasude o autizmu usađeni su u naše društvo i uglavnom se temelje na popularizaciji autizma u javnoj sferi (TV emisije, likovi iz romana, javna rasprava o sve većem broju djece s autizmom, rasprave o cijepljenju itd.). Temeljni problem vezan uz stereotipe i predrasude o autizmu jest taj što dopuštaju malo prostora za razmatranje heterogenosti autističnog spektra i autistične individualnosti. Autizam uključuje različita medicinska stanja koja variraju od pojedinca do pojedinca, a stvaranje stereotipa o takvom stanju može biti krajnje štetno“ (Lekić Barunčić, 2019, str. 180).

U cijeloj toj priči o autizmu nedostaje snažnija podrška stručnjaka u smislu edukacija, aktivnosti, projekata, planiranja..., a potrebno je imati na umu kako se obitelji s djecom iz spektra autizma suočavaju s brojnim poteškoćama, kako dječjim, tako i svojim, što najčešće rezultira dodatnim stresom i negativnim posljedicama za cijelu obitelj.

Veliko se težište danas stavlja i na medije koji snažno utječu i manipuliraju čitavim društvom. Brojna istraživanja navode kako su upravo mediji uvelike *zaslužni* za negativnu percepciju djece i ljudi iz spektra autizma jer ih se često prikazuje kao bezosjećajne, čak i vrlo opasne individue, a nerijetko su etiketirani i kao čudaci, nesposobni i asocijalni ljudi (Lekić Barunčić, 2019).

Kako bi se to sve spriječilo, tako je nužno povećati društvenu svijest o osobama iz spektra autizma, pružiti im priliku, prihvatiti ih i pomoći im jer samo na taj način ovo društvo može pokazati prihvaćenost na svim razinama i biti uistinu ravnopravno.

2.4. Život s djetetom iz spektra autizma

Dolazak djeteta mijenja apsolutno sve u obiteljskoj zajednici. Mijenjaju se navike, potrebe, želje, mogućnosti... Dolazak djeteta iz spektra autizma mijenja živote i svijet cijele obitelji, ali i obiteljske okoline jer se svi i sve trebaju podrediti njegovim potrebama, željama, mogućnostima, navikama, a to u konačnici znači odricanje od vlastitog života i nekih osobnih planova.

Kao što je na početku spomenuto, otkrivanje i uspostavljanje dijagnoze najteže pada roditeljima jer oni snose najveću odgovornost i teret za cijeli život. Mnogi roditelji bježe od istine i činjenice da im je dijete bolesno; jednostavno ne prihvaćaju takav odgovor i ne

žele se s time suočiti. Točnije, ne znaju kako se suočiti s nečim čime se do tog trenutka nisu susreli. Autizam može stvoriti velike obiteljske probleme, a u konačnici može obitelj i u potpunosti razoriti.

Prema mišljenju Kosić, Tatić, Petrić i Kosec (2021) djetetova dijagnoza, prije svega, za roditelja predstavlja golemi stres i emocionalnu traumu. Istraživanja pokazuju kako roditelji djece iz spektra autizma spadaju u skupinu koja je ujedno i rizičnija da se razboli i postane depresivna te anksiozna. Zbog premale društvene potpore te isključivog oslanjanja na vlastitog partnera/partnericu, može doći do pogoršanja u kvaliteti bračnog odnosa. Partneri se zbog velikog tereta počnu sukobljavati, međusobno udaljavati, a učestalost svađa i neslaganja može rezultirati osjećajem nemoći i željom za prekidom braka.

Kao i svako drugo dijete, tako i dijete iz spektra autizma bira jednog od roditelja kojemu je privrženiji, u kojega ima možda više povjerenja te se osjeća sigurnije, a to znači da će taj roditelj (u većini slučajeva majka) biti i roditelj i terapeut svom djetetu 0 – 24. Mnoge majke zbog svega toga moraju ostaviti posao i pripremiti se na život kod kuće. Međutim, taj život nije uobičajen, već se svodi na rasporede, uglavnom iste aktivnosti, što nekadašnju dinamičnost pretvara u monotoniju, a ponekad i doslovno pakao. S druge su strane očevi koji bi prije svega trebali iskazati potporu svojim suprugama te na isti način sudjelovati u odgoju djeteta. Najvažnije od svega jest prihvaćanje.

Istraživanja pokazuju kako dijete iz spektra autizma različito utječe na majku i oca, premda je situacija s očevima i dalje nedovoljno istražena. Majka razvija osjećaje straha, anksioznosti, depresije, stresa, fizičkog i mentalnog umora, tjeskobe. Očevi razvijaju osjećaj straha, tuge, ali manje vremena provode sa svojim djetetom (Kosić i sur., 2021).

Idući koji pored roditelja najviše pate svakako su braća i sestre jer je takav život i za njih ogroman teret, a mnoge je često i sram pa se i sami zatvaraju u sebe, izbjegavaju druženja i sl. „Meyer, Ingersoll i Hambrick u svojem istraživanju pokazali su kako je cjelokupno iskustvo života s bratom ili sestrom s autizmom prilično negativno. Dijete urednog razvoja često ima osjećaj zapostavljenosti jer je sva pažnja i briga usmjerena na dijete s autizmom. Ross i Cushelly provedli su istraživanje čiji rezultati ukazuju da agresivno ponašanje, uključujući fizičko i verbalno te nepredvidiva priroda djeteta s autizmom kod djeteta s normalnim razvojem dovode do trajnog osjećaja anksioznosti, pritiska i nestabilnosti“ (Kosić i sur., 2021, str. 143).

Dakako, život s djetetom iz spektra autizma nije i ne mora biti samo negativan, no važno je ostvariti i održavati obiteljsko zajedništvo, prihvatiti da je u obitelji dijete iz spektra autizma, dakle dijete koje živi u nekom svom svijetu i ima svoj ritam. Naravno, cijela će obitelj biti podređena tom djetetu, no to isto dijete ne smije zaustaviti ritam normalnog života i tu drugu stranu obitelji koja također ima svoje potrebe. Najgora moguća solucija jest pretvoriti čitavu obitelj u autističnu jer takva opcija najčešće postaje nesavladiva.

Pojedina djeca iz spektra autizma vrlo su energična i malo vremena provode u miru i tišini. Jedan od takvih stvarnih primjera jest mladić kojemu je autizam dijagnosticiran s dvije godine. Za potrebe ovog rada zvat će se A.

Danas A. ima 20 godina, živi s roditeljima i dvojicom starije braće. Rođen je na uobičajen način i kao beba razvijao se normalnim tijekom. Oko 2. godine uočene su pojedine promjene u njegovu ponašanju, točnije njegove facijalne i govorne promjene. Dječak je sve češće gledao u jednom smjeru, sve se rjeđe odazivao na svoje ime, vrištao je i ispuštao neartikulirane zvukove. Majka potvrđuje kako je otpočetak bio izuzetno vezan za nju, no onda je odjednom počeo od nje bježati. Nije pratio ni one najjednostavnije upute i nije se želio igrati igračkama. Međutim, često je znao uzeti igračke automobile, a zatim je konstantno vrtio kotače na tim automobilima i približavao ih očima i ušima.

Ubrzo je nastupilo razdoblje kada je jeo pijesak, a počela ga je smetati i buka, zbog čega je rukama pokrivao uši. Uvidjelo se i da odbija bilo kakvo društvo te se povlači u svoj svijet. Počeo je hodati, no zapravo je skakutao hodao na prstima, što se zadržalo sve do danas. Kako je odrastao, tako je počeo sve češće i više udarati rukama samoga sebe, mahati, a nerijetko je znao ozlijediti i sebe i druge oko sebe.

Dijagnosticiranjem autizma cijela je obitelj doživjela šok, stres, strah, emotivni slom. Iako su vrlo rano krenuli s terapijama i liječenjem, dječak je proživljavao različite utjecaje autizma. Kako je rastao, tako je stvorio svoj svijet u kojemu danas, kao dvadesetogodišnjak, boravi većinu vremena. Dio dana provede u rehabilitacijskom centru uz sestrinsku skrb. Ondje izvršava rutinske aktivnosti, odlazi u šetnje, obožava vožnju automobilom jer ga ona smiruje.

U popodnevnim satima dolazi kući kada brigu o njemu preuzima majka. Otkad dođe kući, neprestano je u pokretu; hoda, tj. skakuće na prstima, maše rukama, vrišti i ispušta nerazumljive glasove. Zna izgovoriti nekoliko jednostavnih riječi, ali samo kada on to želi. Rijetko kada jede samostalno pa ga majka prati po kući i hrani u hodu. Voli slušati

glazbu i gledati crtane filmove na youtubeu. Tehnologija je jedna od stvari koje ga vesele, ali nakratko. Traži brzu izmjenu aktivnosti u čemu ga je ponekad teško pratiti. Nerijetko rukom pokazuje što želi. Tijekom noći često se budi i vrišti te hoda po prostorijama zbog čega drugi članovi obitelji ne mogu spavati. Naviknut je na rutinu, a bilo koja nova situacija u njemu izazove bijes i agresivnost.

S obzirom na to da živi u Australiji, tek je prošle godine upoznao i prvi put vidio svoju sestričnu iz Hrvatske. Ona je za njega bila nešto novo, netko novi. Na početku je njihov susret djelovao prilično idlično i svi su bili iznenađeni kako ju je lijepo prihvatio. Grlio ju je, htio joj je pokazati koje crtane filmove voli, koju glazbu sluša, čak je dopustio da ga ona hrani. Za 15 minuta idlična se slika pretvorila u stravičan prizor.

Naime, A. je sestričnu zamijenio s medicinskom sestrom i htio se ići voziti u automobilu jer ga inače medicinska sestra na taj način smiruje. Očekivao je da ga medicinska sestra (sestrična) uvede u automobil i da krenu već poznatim putem. Međutim, kada je shvatio da se to neće dogoditi, postao je vrlo agresivan i odvuкао je sestričnu na ulicu, počeo je vrištati i čvrsto ju je držao za ruke, a pritom ju je i ozlijedio. Majka ga je nastojala odvojiti od sestrične, no bezuspješno.

Naime, u njemu se pojavila animalna snaga i počeo je pomahnitalo trčati ulicom te bijesno udarati po sebi i svemu do čega je stigao. Sestrična se morala sakriti u kuću, a kada je shvatio da nje više nema, agresija je postala još veća i snažnija. U tom se trenutku okrenuo protiv oca koji ga je pokušao savladati. Nalet bijesa bio je golem i to toliko da je ocu poderao majicu, nakon čega su ga oba roditelja uspjela uvesti u automobil i otac ga je odveo u vožnju tijekom koje se smirio. Za to vrijeme majka je trebala odvesti sestričnu iz kuće. Kada se vratio, tada je ujedno vratio i svoju rutinu te mir.

Ponovni susret sa sestričnom prošao je bolje, no ne u potpunosti jer ju je A. opet zamijenio s medicinskom sestrom i počeo je trčati po ulici i bježati od majke. Roditelji su ponovno trebali zajedno intervenirati, no ovaj put sve je prošlo bezbolnije i A. se brzo smirio.

Vrlo slične reakcije ima kada njegova braća pozovu svoje prijatelje na druženje. Uvijek ih ometa, sveprisutan je, baca stvari, udara sve do koga i čega stigne, vrišti, baca se po podu... Zbog svega toga njegova braća više ne pozivaju prijatelje u svoju kuću, već se družu kod nekoga od prijatelja ili negdje vani. I sami priznaju da je ovakav život u

najmanju ruku vrlo iscrpljujuć, što se vidi na njima samima. Osim umora, uočen je strah, sram, briga i tuga.

Velike su poteškoće i s neverbalnim vještinama. Djeca iz spektra autizma otežano *čitaju* druge ljude, ne shvaćaju njihova emocionalna stanja, mimiku, geste, prekidaju razgovore drugih ljudi (Fisher i Cummings, 2008). Upravo je to slučaj i kod ovog mladića. On ne shvaća kada je netko drugi tužan, sretan; ne razumije kada sebi ili nekome drugome nanosi bol, a nije svjestan ni svoje snage u trenucima iskazivanja ljutnje i bijesa, što je gotovo nemoguće kontrolirati.

Obitelj je svjesna da mladić prolazi i proživljava brojne krize, agresivna stanja te strahuju od onoga što ih još sve čeka. Pokušavaju pronaći adekvatnu terapiju, odnosno lijek od kojega bi se smirio, a opet normalnije funkcionirao, što bi uvelike olakšalo njihov život. U jednom adolescentskom razdoblju, mladić je završio na terapiji koja je uključivala lijekove od kojih je prestao jesti i naglo smršavio, samo je spavao; većinom je vegetirao, a to svakako nije rješenje. Zasad liječnici ne mogu pronaći adekvatno rješenje za njega i njegovo stanje, zbog čega je svaki trenutak s njim nepredvidiv. U jednom trenutku može biti dobar, miran, čak i pažljiv, a već u drugom pokazuje izljeve bijesa, nezadovoljstva i agresivnosti. Međutim, takav je očito autizam – nepredvidiv i ponekad djeluje zaista zastrašujuće te razarajuće.

3. Poremećaji iz autističnog spektra

Kao što je ranije spomenuto, autizam je još uvijek nedovoljno istražen oblik poremećaja, tim više jer se radi o vrlo složenom poremećaju. Naime, autizam se temelji na nizu različitih oblika poremećaja koji proizlaze iz njegovog spektra. Zbog takvog širokog raspona stručnjacima je iznimno teško u potpunosti razotkriti terminologiju autizma.

Ipak, otkrića do kojih se došlo svakako su od velikog i važnog značaja. Ono što sliku autizma čini potpunom jesu bliski autistični poremećaji, tj. poremećaji koji spadaju u spektar autizma (PSA):

- autistični poremećaj (Kannerov sindrom)
- Aspergerov sindrom (autistični poremećaj ličnost)
- Rettov sindrom
- atipični autizam
- (drugi) dezintegrativni poremećaji u djetinjstvu.

„Poremećaj iz spektra autizma (PSA) podrazumijeva skupinu složenih neurorazvojnih poremećaja, koji se danas radi stalnog porasta incidencije i potrebe za razvojem programa podrške smatraju društvenim izazovom. Ključna obilježja PSA odražavaju se u području socijalne interakcije i socijalne komunikacije uz atipičnosti u obilježjima općeg ponašanja, interesa i aktivnosti, s time da su se dijagnostički kriteriji kao i nazivlje mijenjali i oblikovali kroz povijest“ (Borovec i Ivšac Pavliša, 2021, str. 70).

Zbog svih navedenih činjenica, ne čudi što je teško u potpunosti odgonetnuti autizam kao poremećaj. Sve to otežava živote svih onih koji su u blizini osobe iz spektra autizma jer na neki način gledaju raspadanje života, a ne mogu ništa poduzeti kako bi pomogli. Roditeljima je posebno teško jer znaju da u jednom trenutku gledaju svoje dijete, a već u drugom gledaju kako se to isto dijete pretvara u nepoznato i zastrašujuće biće.

U svakom slučaju potrebno je ostati pozitivnog razmišljanja i vjerovati kako će medicina dodatno napredovati i ipak u cjelini razotkriti sve stavke koje čine i predstavljaju autizam, a u međuvremenu valja prihvatiti da postoje i drugačiji ljudi te im pružiti veću podršku.

3.1. Autistični poremećaj (Kannerov sindrom)

Autistični poremećaj nosi naziv prema američkom psihijatru Leu Kanneru koji je proučavao ponašanje male skupine djece i na temelju toga zaključio kako se radi o vrsti poremećaja, a koji je nazvao autizam.

Prema mišljenju Kanner, autizam se javlja do treće godine; češće pogađa dječake nego djevojčice, što dokazuju i današnja istraživanja. Međutim, Kanner je smatrao kako su za ovaj poremećaj krivi isključivo roditelji, no njegovi su parametri prilično neozbiljni jer ističe kako će dijete dobiti autizam ako su mu roditelji visokoobrazovani, previše orijentirani na karijeru te emocionalno hladni (Bujas Petković, Frey Škrinjar, Hranilović, Divčić i Stošić, 2010). Naposljetku se pokazalo kako je Kanner po tom pitanju u krivu, no što se tiče temeljnih pokazatelja za autizam, bio je prilično na dobrom putu.

„Osnovne karakteristike autističnog poremećaja prema Kanneru (1943; prema Bujas Petković i sur., 2010, str. 7):

- nemogućnost djeteta da uspostavi normalne kontakte s roditeljima, djecom i drugim ljudima općenito
- zakašnjeli razvoj i uporaba govora na nekomunikativan način (eholalija, metalalija, neadekvatna uporaba zamjenica)
- ponavljajuće i stereotipne igre i opsesivno inzistiranje na poštovanju određenog reda
- nedostatak mašte i dobro mehaničko pamćenje
- normalan tjelesni izgled.“

Jedna od najtežih stavki svakako se odnosi na govor. Naime, svakom je roditelju teško saznati što je njegovom djetetu ako ne dobije povratnu informaciju, a upravo ona nedostaje u djece iz spektra autizma. Ayres (2002) napominje kako je u djece iz spektra autizma govor ograničen, sličan govoru papige.

Zbog svih navedenih karakteristika, djetetu treba osigurati adekvatan prostor, pospremiti sve stvari i predmete s kojima bi se dijete možda moglo ozlijediti, stručnjake koji će raditi s njim jer je to jedina adekvatna vrsta pomoći zahvaljujući kojoj dijete može napredovati.

3.2. Aspergerov sindrom (autistični poremećaj ličnosti)

Riječ je o sindromu koji se u principu dijagnosticira kasnije u odnosu na Kannerov sindrom. Prvi ga je opisao Hans Asperger 1944. po kojemu i nosi ime. On je ovaj sindrom nazvao autistična psihopatija, stoga bi ga se trebalo uvrstiti u skupinu poremećaja ličnosti (Remschmidt, 2009).

Premda su Kannerov i Aspergerov sindrom vrlo slični, ipak postoje i određene razlike. Sam je Asperger naveo osnovna obilježja spomenutog sindroma na temelju kojih se može zaključiti ima li dijete ovu vrstu poremećaja. Za razliku od Kannerova sindroma koje dijete dobije do treće godine života, ovaj se uglavnom dijagnosticira početkom školovanja (Bujas Petković i sur., 2010).

Kao što je slučaj s autizmom, i Aspergerov je sindrom još uvijek nedovoljno istražen i nedokučiv, stoga je uglavnom riječ o nagađanjima, no također postoje određeni dijagnostički kriteriji koji stručnjacima mogu pomoći prilikom postavljanja dijagnoze. Asperger je naveo šest takvih kriterija (Bujas Petković i sur., 2010):

- poteškoće u ostvarivanju socijalnih interakcija, nedostatak želje za igrom i druženjem s vršnjacima, emocionalna hladnoća, osjećaj suvišnosti
- zanimanje za ograničene i neobične aktivnosti (meteorologija, astronomija), dijete svim sadržajima prilazi na mehanički način, nema inventivnog zaključivanja
- učenje je bazirano na rutinama i stereotipima
- smetnje u govoru i jeziku od najranije dobi; uglavnom se radi o monotonom govoru
- problemi su vidljivi i po pitanju neverbalne komunikacije, prije svega misli se na čudne i nespretno geste te mimiku
- motorička nespretnost

Jedno od glavnih obilježja koje je ujedno velika razlika u odnosu na autizam jest inteligencija. Djeca koja imaju Aspergerov sindrom mnogo su jača na intelektualnom području u odnosu na djecu iz spektra autizma. Ipak, njihova je inteligencija na neki način dozirana, što dolazi na vidjelo u višim razredima tijekom obrazovanja.

„U nižim razredima osnovne škole dolaze do izražaja njihove jake strane, npr. poznavanje slova, matematičke sposobnosti te uglavnom bez većih poteškoća ta djeca završavaju niže

razrede. U višim razredima osnovne škole, kada više do izražaja dolaze sposobnosti razumijevanja, prepričavanja, kod navedene skupine se primjećuju razne poteškoće. Osim poteškoća sa školskim gradivom, ta djeca od samog početka imaju poteškoća sa stvaranjem i održavanjem prijateljstava“ (Šimleša i Ljubešić, 2009, str. 385).

Bez obzira na to, velika je vjerojatnost da će takva djeca moći normalno i samostalno funkcionirati u životu kao odrasle osobe.

3.3. Rettov sindrom

Rettov sindrom dobio je ime prema bečkom pedijatru Andreasu Rettu. Riječ je o još jednom poremećaju iz spektra autizma koji je teško objasniti i shvatiti njegove uzroke.

Prema istraživanju brojnih znanstvenika dokazano je kako ovaj sindrom pogađa isključivo djevojčice, no nisu isključeni ni dječaci (Bujas Petković i sur., 2010).

Slika 5. Djevojčica s Rettovim sindromom

Izvor: <https://krenizdravo.dnevnik.hr/zdravlje/bolesti-zdravlje/rettov-sindrom-uzroci-simptomi-i-lijecenje>, pristupljeno: 18. 1. 2024.

„RS se progresivno razvija kroz četiri faze bolesti. Tijek bolesti se razlikuje od djeteta do djeteta, ovisno o vremenskom razdoblju javljanja prvih simptoma. Razvoj u prvim mjesecima života je gotovo normalan, a zatim postupno dolazi do gubitka kontakta očima, smanjenog zanimanja za igračke, kašnjenja i gubitka motoričkih vještina, govora i voljne funkcije, smanjenja rasta opsega glave, poremećaja disanja te razvoja stereotipnih pokreta ruku kao što su tapkanje, pljeskanje i uvrtnje, a koji nestaju tijekom spavanja. Postupno dolazi i do razvijanja tremora, epilepsije, ataksije i apraksije. Perzistiraju teške intelektualne poteškoće“ (Šalig, Tripalo Batoš, Čepin Bogović, Đuranović, Jadrešin i Pavić, 2020, str. 207).

S obzirom na navedene karakteristike, Rettov je sindrom vrlo težak oblik poremećaja. Sličan je autizmu po činjenici što oboljeli ne mogu nikada biti samostalni, već im je neprestano potrebna pomoć drugih. Rettov sindrom uključuje i spaja niz problema koji na kraju mogu rezultirati demencijom i invalidnošću, a sve to uzrokuje X-kromosomska mutacija MECP2 gena na distalnom dijelu X-kromosoma. Nažalost, ni danas ne postoji adekvatna terapija koja bi uklonila sve te uzročnike bolesti jer dosadašnja istraživanja nisu urodila plodom, tj. znanstvenici još uvijek tragaju za odgovorima, no za sada je svaki pokušaj završio uglavnom negativno, tim više što je mnogo nejasnoća u vezi s činiteljima koji uopće uzrokuju ovaj sindrom. Kao i svi ostali sindromi iz spektra autizma, i Rettov sindrom ubrzano i nezaustavljivo napreduje (Remschmidt, 2009).

3.4. Atipični autizam

Pojam *atipični* dio je dječje psihijatrije od 1955. otkad ga je uvela psihoanalitičarka Beata Rank. Kao i svi ostali poremećaji iz spektra autizma, atipični autizam također predstavlja vrlo široki raspon obilježja, zbog kojih ga je dosta teško detektirati. Blizak je autizmu, no postoje i pojedine razlike (Bujas Petković i sur., 2010).

Prema istraživanjima postoje dva oblika atipičnog autizma. Riječ je o autizmu s atipičnom dobi obolijevanja te autizmu s atipičnom simptomatikom. Autizam s atipičnom dobi obolijevanja zapravo je identičan Kannerovu sindromu, no za razliku od spomenutog, ovaj oblik poremećaja postaje prepoznatljiv iza treće godine života. S druge

je strane autizam s atipičnom simptomatikom kod kojega se obilježja mogu prepoznati i otkriti prije treće godine života, no ona nisu u potpunosti ista kao u autističnom poremećaju. Uglavnom se radi o sniženoj inteligenciji s nekim od autističnih obilježja (Remschmidt, 2009).

Kada se govori o simptomima, tada valja naglasiti da su mnogi od njih vrlo slični upravo autizmu. Nažalost, ni u ovom slučaju ne postoji konačno rješenje koje bi pomoglo oboljelima na način da se izliječe. Postoje različite vrste terapija i lijekova koji mogu ublažiti atipični autizam, no dalje od toga struka još uvijek nije stigla.

„Simptomi atipičnog autizma slični su simptomima u autizmu (Bujas Petrović i sur., 2010, str. 43):

- povlačenje od ljudi
- uzmicanje u svijet fantazija
- mutizam ili uporaba jezika na nekomunikativan način
- bizarnosti u držanju
- stereotipije, ravnodušnost ili provale anksioznosti i ljutnje
- inhibicija, rituali, pomanjkanje kontakta oči u oči.“

3.5. (Drugi) dezintegrativni poremećaji u djetinjstvu

Još jedan poremećaj koji pripada skupini iz spektra autizma zove se dezintegrativna psihoza (dezintegrativni poremećaj, Hellerov sindrom, dječja demencija), a javlja se u razdoblju između treće i pete godine života. Ovaj oblik poremećaja prvi je opisao austrijski neuropsihijatar Theodor Heller 1908. (Bujas Petković i sur., 2010).

Kod ovog je poremećaja specifično to što se dijete u početku razvija sasvim normalno i očekivano, odlično funkcionira u svojoj okolini, no zatim dolazi do velikog preokreta i stagnacije. Dijete naprosto staje s obavljanjem svih uobičajenih funkcija i pretvara se u biće koje prestaje biti samostalno.

Dezintegrativni poremećaj može biti pokrenut na dva načina. Naglo se pokreće u svega nekoliko dana ili tjedana, a postupnom početku za razvoj treba od nekoliko tjedana do nekoliko mjeseci. U svakom slučaju, obilježja su ista, a radi se o nezainteresiranosti za okolinu, nema reakcija na vanjske stimuluse, djeluju potpuno izgubljeni, inkontinentni, govor je osiromašen ili se potpuno gubi, dolazi do nerazumijevanja tuđeg govora..., što znači da dijete nazaduje u svim područjima (Bujas Petković i sur., 2010).

Zbog izrazito loših te snažnih posljedica, činjenica je da dijete s ovim poremećajem nikada neće moći biti samostalno. Nažalost, i u ovom je slučaju povijest bolesti nepoznata i nedovoljno istražena. Unatoč svemu, struka raspolaže s minimalnim karakteristikama koje nisu dovoljne da bi se ovakav poremećaj spriječio. Također, ne postoje ni drugi oblici terapije koji bi možda usporili razvoj svih ili barem nekih od navedenih disfunkcija.

4. Uloga i važnost suradnje roditelja i odgojitelja

Svakom je djetetu važna roditeljska pažnja, razumijevanje, potpora, ljubav, isto kao što je svakom roditelju bitno zdravlje, sreća i sigurnost djeteta. Nakon rođenja roditelji su djetetu glavna vodilja. Ono promatra njihove pokrete, sluša njihov govor, u doticaju je s različitim predmetima. Na temelju svega toga dijete uči. Polako proširuje tu svoju okolinu s ostatkom obitelji i bliskih prijatelja. Na taj se način dijete prilagođava svojoj okolini i usvaja razne sadržaje te znanja na temelju kojih se razvija i dalje raste.

Sljedeća važna osoba u djetetovu životu svakako je odgojitelj. Upravo je on taj koji nastavlja raditi i razvijati djetetove sposobnosti, vještine na temelju njegovih mogućnosti. „Inkluzivni proces zahtjeva od odgojitelja profesionalne kompetencije kao što su: interpersonalne vještine, svijest o vlastitim sposobnostima i obrazovnim aktivnostima, sposobnost uočavanja sposobnosti i potreba svakoga pojedinog djeteta. Od odgojitelja koji rade u inkluzivnim skupinama očekuju se posebna znanja i vještine iz područja inkluzivne pedagogije, ali i osobna obilježja koja su model ponašanja svakom pojedinom djetetu. Međutim, odgojitelji koji rade s djecom s teškoćama često se osjećaju nekompetentnima, stoga je neophodno njihovo cjeloživotno obrazovanje, ali i razvijanje osobnih socioemocionalnih vještina“ (Kolar Billege, 2019, str. 91).

Dijete s odgojiteljem provede veliki dio vremena svakoga dana, stoga ne čudi da se djeca snažno vežu za svoje odgojitelje i u njima zapravo vide produženu ruku svojih roditelja.

„Potrebno je da i roditelji i odgojitelji svoje uloge shvate ozbiljno i odgovorno. Naime, nove paradigme o kojima je riječ, među ostalim daju sasvim novu sliku odgojno-obrazovnom procesu. Može se reći kako je promjena paradigme već uhodan koncept. S druge strane, na taj način 6 orijentirani odgojitelji primjenjuju nove teorije u praksi. Time i roditelje uključuju u proces odgoja i obrazovanja. Dajući im sasvim novu ulogu, koja uključuje više od samo dolaska i odlaska po dijete stvaraju partnere u odgojno-obrazovnom procesu“ (Kolar Billege, 2019, str. 5 – 6).

U oba slučaja riječ je o svojevrsnim uzorima i djetetovim idolima, stoga valja biti veoma oprezan i pažljiv. S obzirom na to da su obje strane veoma važne za dijete, poželjno je da njihova suradnja bude kvalitetna, svakodnevna i da imaju zajednički cilj, a to je kako doprinijeti djetetovu razvoju. Idealna je situacija kada je dijete zdravo i razvija se u skladu s godinama i očekivanjima. Međutim, mnogo su češće one situacije u kojima nema idealnog.

Upravo se s takvim situacijama susreću odgojitelji i roditelji čije dijete ima dijagnostičan autizam ili bilo koji drugi poremećaj iz spektra autizma. S obzirom na sve specifičnosti takvog djeteta, suradnja je ključna za bilo kakav napredak, ali i uključivanje djeteta s poremećajem u skupinu s drugom djecom koja takvih problema nemaju.

Prije svega, odgojitelj se treba educirati kako bi se što bolje pripremio za susret s djetetom iz spektra autizma. Nažalost, trenutna teorijska saznanja nisu dovoljna i odgojitelj se ne može osloniti isključivo na njih. Prava škola i prava edukacija započinje u trenutku početka rada s djetetom. Svakom se djetetu treba prići na individualan način, treba ga promatrati, shvatiti njegova razmišljanja, želje, potrebe... Time se djetetu dokazuje potpora, prijateljski odnos, iskrenost, pouzdanost, a dijete razvija osjećaj sigurnosti.

Odgojitelj u svakom slučaju treba raditi i na samome sebi jer dodatnim edukacijama i znanjima može bolje i uspješnije raditi s djetetom iz spektra autizma, ali isto bolje i lakše shvatiti. Odgojitelj nije samo osoba koja će „pričuvati“ dijete, već će s tim istim djetetom raditi, odgajati ga i učiti novim stvarima. S djetetom iz spektra autizma valja biti strpljiv, stoga ne čudi da odgojitelj treba biti spreman za ponavljanje radnji, aktivnosti; mora biti spreman ponoviti riječi, pokazati više puta što od djeteta očekuje, a pritom iskazati svoju smirenost.

„U procesu odgoja, na dijete ne djeluju samo riječi, nego cjelokupno ponašanje i ličnost odgajatelja. U svakodnevnoj komunikaciji odgajatelj na dijete ne djeluje samo onim što mu govori, nego i načinom na koji mu to govori i kako se općenito prema djetetu ponaša. Cjelokupnim svojim ponašanjem, dakle onim što djetetu govori, ali isto tako i onim što glasno ne govori, ali pred djetetom, za dijete ili s djetetom radi, djetetu kontinuirano šalje određenu vrstu poruka koje on (odgajatelj) pritom ne mora biti svjestan (i često nije)“ (Slunjski, 2003, str. 4). Neverbalna komunikacija još snažnije utječe na dijete iz spektra autizma te može biti okidač za promjenu njegova raspoloženja.

Vrlo je slično i s roditeljima te njihovim načinima ophođenja s vlastitim autističnim djetetom. S obzirom na to da se autistična djeca naviknu na rituale i stereotipe, logično je da će roditelji i odgojitelji provoditi iste ili barem slične aktivnosti kako bi dijete ostalo koliko-toliko smireno, a pritom imalo i osjećaj sigurnosti. Obje strane rade za dobrobit djeteta i to im je zajednički cilj.

Kako bi roditelja i odgojitelja svoju suradnju temeljili i gradili na čvrstim, kvalitetnim temeljima, tako je nužno uzajamno uvažavanje, konstruktivna i iskrena komunikacija,

zajedničko planiranje, provođenje određenih odluka, mjera, ciljeva. U takvom je radu potrebno mnogo truda, odricanja, snage (fizičke i psihičke) kako bi se izdržali svi očekivani i neočekivani naleti te prepreke.

Dijete s poteškoćama u razvoju uvijek će biti drugačije i uvijek će ga ta njegova različitost odvajati od drugih, no bez obzira na tu činjenicu, ono ima pravo biti sretno i prihvaćeno, a roditelji i odgojitelji trebaju zajedno raditi na ostvarenju tog cilja.

5. Uloga i rad pomoćnika za djecu iz autističnog spektra

Ponekad po pitanju odgoja i rada s djetetom iz spektra autizma nisu dovoljni samo roditelji i odgojitelji. U suvremeno vrijeme sve su češći asistenti, tj. pomoćnici koji su cijelo vrijeme uz dijete dok ono boravi u dječjem vrtiću.

U samo jednoj skupini može biti preko dvadesetero djece. Dovoljno je samo jedno dijete zbog kojega će osoba iz spektra autizma drugačije reagirati. Pošto su djeca iz spektra autizma navikla na rutinu, teško im se prilagoditi grupi koja uključuje toliko različite djece, karaktera i osobnosti, stoga je ta prilagodba još teža. Tada u pomoć dolazi pomoćnik. Riječ je o osobi koja svaki dan dočeka i ispraća dijete, cijelo je vrijeme s njim, potiče ga na rad nevezano uz aktivnosti koje odrađuju druga djeca u skupini.

Asistent prema tome pomaže u različitim segmentima i zapravo ima ključnu ulogu po pitanju podrške djetetu kako bi pomogao u razvijanju njegovih komunikacijskih, socijalnih, emocionalnih i drugih vještina.

„Pomoćnik za djecu s teškoćama u razvoju ili stručni komunikacijski posrednik nije samostalni nositelj odgojno-obrazovne djelatnosti. Pomoćnik za djecu s teškoćama u razvoju te stručni komunikacijski posrednik moraju ispunjavati sljedeće uvjete:

- a) završeno najmanje četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje,
- b) završeno osposobljavanje i stečena djelomična kvalifikacija,
- c) da nije roditelj niti drugi član uže obitelji djeteta kojem se pruža potpora“ (NN 57/2022, pristupljeno 25. 1. 2024.).

Djetetu je prije svega najpotrebnija individualizirana podrška. Dakle, ono očekuje da se ta osoba u potpunosti posveti samo njemu, a na asistentu je da razumije specifične potrebe te izazove djeteta. Asistent treba upoznati dijete i pokušati uvidjeti što mu odgovara pa mu se približiti i prilagoditi i na taj način. Osim stvaranja adekvatne i poticajne atmosfere, asistent može pokušati raditi na poticanju komunikacijskih vještina na nekoliko razina, ako su one moguće. Ovdje se misli na govor, vježbe komuniciranja gestama, mimikom, ali i drugim alternativnim načinima na koje se dijete može izraziti.

Nadalje, vrlo je važna pomoć i podrška što se tiče socijalne interakcije s drugom djecom. Asistent u tom slučaju može učiti i poticati dijete na dijalog s drugom djecom, dijeljenje, suradnju, prihvaćanje. Jedan od glavnih ciljeva treba ići u smjeru poticanja djetetove

samostalnosti u svakodnevnim aktivnostima poput oblačenja jakne, održavanja higijene, kontroliranja ponašanja.

Od asistenta se očekuje da svoja viđenja i praćenje djeteta podijeli s odgojiteljem i roditeljima koji svakako moraju biti upućeni u sve što je dijete radilo, kako se ponašalo u kojem trenutku i situaciji. Povratne informacije i ovakva suradnja mogu dodatno pomoći djetetu iz spektra autizma jer se na temelju zapažanja razvijaju zajedničke strategije podrške.

6. Istraživački dio

6.1. Studija slučaja

U ovom je dijelu rada naglasak na primjeru dječaka iz spektra autizma koji pohađa dječji vrtić i uključen je u skupinu od petnaestero djece. Kako bi se zaštitio njegov identitet, tako će za potrebe ovog rada njegovo ime biti B.

Od poznatih pojedinosti valja istaknuti nekoliko ključnih detalja. Naime, B. je rođen na uobičajen način, živi s majkom. Otac ih je napustio još za vrijeme trudnoće i nikada nije priznao dijete. Nakon poroda, majka se našla u teškoj situaciji; nije imala stalnu obiteljsku podršku, neprestano se selila, mijenjala poslove pa B. nije imao majčinu ljubav i podršku u potpunosti, a i svoje prve godine života nije živio u nekoj stabilnoj okolini.

Iz B-ove dokumentacije vidljivo je kako je dječak zapravo prilično zapostavljeno dijete; majka se oglušila na liječničke preporuke. Kako je dječak rastao, tako se uvidjelo da ne razvija govor, no majka je i dalje odbijala stručnu pomoć i odlazak logopedu. Naposljetku je ipak popustila pod pritiskom i s dječakom krenula na preporučene terapije, no vidjelo kako će biti izazovno nadoknaditi izgubljeno vrijeme, a ispostavilo se kako je B. dijete iz spektra autizma, što majka nije htjela prihvatiti i zapravo je čitavo vrijeme negirala ono što je svima bilo jasno.

Sve su te poteškoće izišle na vidjelo kada je dječak krenuo u vrtić, naravno mnogo kasnije od uobičajene dobi, točnije s četiri godine. Ubrzo se uvidjelo kako B. neće moći funkcionirati u povećoj dječjoj grupi, stoga se dječji vrtić u dogovoru s majkom odlučio na zapošljavanje pomoćnika. Iz razgovora s odgojiteljicom i pomoćnicom, može se zaključiti kako B. mnogo bolje funkcionira otkad je uz njega pomoćnica koja mu može posvetiti sve vrijeme i biti koncentrirana samo na njega i njegove želje te potrebe, što B-u silno godi.

Za potrebe ovog rada, B. je promatran dva tjedna. Naglasak je na:

- ponašanju u socijalnim interakcijama
- komunikaciji i suradnji s pomoćnicom, odgojiteljicom i ostalom djecom
- rutinama i ponavljanju
- osjetilnim poteškoćama

- govoru i jeziku
- motoričkim vještinama
- interesima i aktivnostima.

6.2. Promatranje dječaka iz spektra autizma

S obzirom na složenost situacije, dječaka je promatrala pomoćnica i zapisivala dodatne bilješke za potrebe ovog istraživanja. Činjenica je da bi u B-a nepoznata i nova osoba zasigurno izazvala mnogo negativnih ispada i emocija.

1. dan promatranja

B. je u pratnji majke stigao u dječji vrtić gdje ga je pomoćnica preuzela. Bio je odlično raspoložen, pružio je pomoćnici ruke i zajedno su otišli do ostatka svoje skupine.

Pomoćnica mu je nastojala objasniti koje ih aktivnosti toga dana očekuju, no dječak nije imao strpljenja ni koncentraciju. Počeo je bacati stvari i gurati drugu djecu, zbog čega je opomenut. Nakon što ga je pomoćnica lijepo i smireno zamolila da pospremi stvari koje je razbacao uokolo, B. ju je poslušao i sve je stavio na svoje mjesto, a potom se otišao igrati s dječakom po imenu L. kojeg smatra najboljim prijateljem. Tijekom igre B. ima razumijevanja i smireno čeka da mu L. doda igračku koju želi. Također, pokušao je komunicirati. Odgojiteljica navodi kako B. nastoji komunicirati i zaista se trudi, no ponekad su ti pokušaji uzaludni jer ne može razgovjetno izreći što misli ili želi.

Česte su situacije u kojima shvaća da ga nitko ne razumije zbog čega se ponekad naljuti ili rastuži, a ponekad ponavlja to što želi reći dok ga netko ne razumije. Toga je dana mirno sudjelovao u igri; tek je potkraj aktivnosti iskazao nestrpljivost i dosadu jer je počeo bacati igračke. Pomoćnica mu je objasnila da je vrijeme ručka, samostalno je oprao ruke. Nakon ručka odbio je baciti smeće i gestikulacijom je pomoćnici pokazao kako želi da ona baci to smeće. Pomoćnica ga je nekoliko puta zamolila da sam baci smeće, no svaki je put odbio i ignorirajući se otišao nastaviti igrati, no ovaj put sam.

Pomoćnica mu je objasnila kako trenutno nije vrijeme za igru, već crtanje, no B. ponovno odbija zadanu aktivnost neprestano ponavljajući *Ne*. Svaki pokušaj crtanja završio je bezuspješno te izričito naglasio kako ne voli crtati i bojiti. Cijelo je vrijeme ponavljao odgovor *Ne* i pokazivao kako nimalo ne voli crtati glavu i oči. U sljedećem je trenutku ugledao L-ov crtež na kojemu se nalazila upravo glava. B-a je to silno naljutilo i užasnulo; htio je uništiti L-ov crtež. Nakon toga ga je pomoćnica pokušala smiriti i promijeniti aktivnost, no sve je odbijao. Nije htio surađivati ni rješavati ono što mu je pomoćnica zadala, počeo se vrpeljiti i nemirno sjediti, bacao je stvari sa stola na pod i odbio ih podignuti. Čvrsto je uhvatio drugi stolac i počeo ga micati, što je bio znak da ne želi da pomoćnica sjedne pored njega. Na svako njezino pitanje B. odgovara sa zvukom *mmmmmm*. Taj se zvuk pojačava na svako približavanje pomoćnice. Ubrzo glasno i nerazumljivo vikanje rezultira strahom u druge djece. Ni pomoćnica ni odgojiteljica ne mogu smiriti situaciju, stoga u prostoriju ulazi ravnateljica vrtića i umiruje ga time što mu dopušta izlazak i igru na igralištu.

B. u pratnji pomoćnice odlazi sretan na igralište, no raspoloženje se naglo mijenja. Naime, B. i ondje odbija igru uz izgovor kako na igralištu ima mnogo nepoznatih ljudi. Pomoćnica mu pokušava objasniti kako će se ona igrati s njim, a ne nepoznati ljudi; predlaže mu različite vrste igara, no B. svaku odbija te se trčeći vraća u prostor vrtića. Pomoćnica ga nalazi nasred hodnika kako sjedi i ponavlja riječ *Mama*, što je bio znak da želi ići kući i na tom će mjestu čekati mamu dok dođe po njega. Pomoćnica je sjela pored njega i nastojala započeti s njim razgovor. U početku je odbijao bilo kakav kontakt i komunikaciju, izbjegavao je i kontakt očima, no kada je pomoćnica ušutjela i počela ga ignorirati, B. je počeo tražiti fizički kontakt. Dodirivao je pomoćnicu po rukama, počeo izgovarati riječi poput *psi, mama, brat*. Upravo je to bio znak da želi komunicirati.

Dok je čekao mamu da dođe po njega, pomoćnica mu je govorila boje, a njegov je zadatak bio pokazati ono što mu je zadano. Igra je bila uspješna, pomoćnica ga je pohvalila, što mu je godilo i raspoloženje mu se uvelike popravilo. Naposljetku, kada je stigla B-ova mama, pružio je ruku pomoćnici, samostalno je nosio svoje stvari, mami je spominjao L-a i igru s njime, a s pomoćnicom se na odlasku pozdravio na način da su se pljesnuli rukama.

Kući je otišao dobro raspoložen i nasmijan, a dodatno ga je razveselilo što ga je majka dočekala sa psom kojega obožava i snažno je emotivno vezan za njega, a to je i pokazao trčeći psu u zagrljaj.

2. dan promatranja

B. je stigao u pratnji majke; bio je pomalo razdražljiv i neraspoložen. Kada mu je pomoćnica prišla, tada se sakrio iza majke i pomalo stidljivo pružio ruku. Poslušao je pomoćnicu kada mu je rekla da idu u sobu s ostalom djecom iz skupine.

Toga se dana u dječjem vrtiću održavala dječja priredba i odgojiteljica je rekla kako će svi ići gledati, no B-u je rekla kako sam može odlučiti želi li doći pogledati priredbu. B. je odlučio ići. Raspoloženje mu se popravilo i tijekom priredbe bio je prilično sretan te razigran. Sudjelovao je u određenim aktivnostima s drugom djecom i pratio upute tete pričalice. Kasnije se požalio na buku koja mu je sve više smetala. Osim smijeha i vrištanja druge djece, smetalo ga je kada su druga djeca bušila balone i pjevala pjesme.

Pomoćnica ga je umirila i predložila da se uključi u sudjelovanje u igri *Semafor*. Uz njezinu je pomoć uspješno pratio igru i upute te je bio sretan što je u skupini s djecom koja su pažljivo pratila sve upute. Osim toga, pomoćnica, odgojiteljica i teta pričalice neprestano su ga poticale i ohrabrivale te hvalile kako je dobar i poslušan, što mu je odgovaralo, a i vidjelo se na njegovu stavu.

Nažalost, nije uspio dočekati kraj te igre, već je pomoćnicu zamolio da ga otprati u sobu jer mu je postalo dosadno, a i ponovno se žalio na buku. Nakon što je došao u sobu, odmah je uzeo igračke i počeo se igrati. Nosio je igračke pomoćnici i ponavljao joj riječ *Ti*, što je značilo da se želi igrati s njom. Ona je prihvatila njegov prijedlog i tijekom igre pokušala saznati kako mu se sviđela priredba. Na temelju njegovih reakcija, zaključila je da mu je bilo uglavnom dosadno.

Ubrzo su se u sobi pridružila i ostala djeca iz njegove skupine. Uspješno se igrao i s dječacima i djevojčicama, ali nakratko. Odjednom je počeo vrištati i trčati po prostoriji, što je malo uplašilo drugu djecu. Primijećeno je kako B. nikoga ne zove imenom, osim svog najboljeg prijatelja L-a. Svi ostali za njega su *Ono*. Pomoćnica ga je malo odvojila od ostalih i objasnila kako se treba stišati jer se druga djeca ne mogu inače igrati. Odvela ga je na pranje ruku, a potom i na doručak.

B. nikad ne jede hranu koja se priprema u vrtiću, već mu majka pripremi žitarice s mlijekom i bananu. Tako jede svaki dan i odbija bilo što drugo. Nakon doručka odbio je počistiti i pospremiti za sobom te je naredio da to za njega učini pomoćnica. Upirao je prstom u nju i ponavljao riječ *Ti*. Pomoćnica se oglušila na tu naredbu, što ga je ponovno naljutilo i počeo je vikati, stiskati šake i krenuo je prema njoj želeći je udariti, no uspjela ga je zaustaviti. U tom ju je trenutku čvrsto uhvatio za ruku jer je bio ljut što nije uspio u svom naumu. Međutim, pomoćnica je drugom rukom uhvatila njega za ruku ne bi li uvidio koliko to boli. U tom je trenutku shvatio da joj nanosi bol i bilo mu je žao, a u znak isprike pospremio je stol nakon doručka.

Usljedio je povratak u sobu i nastavak drugih aktivnosti. Pomoćnica mu je rekla kako smije odabrati što želi raditi te je odabrao crtanje i bojenje iako to baš ne voli. Htio je nacrtati psa. Inače ima psa za kojega je snažno vezan. Zatražio je pomoćnicu za pomoć te su zajedno nacrtali psa. Objasnila mu je kako treba pažljivo bojiti svoj crtež koji na kraju može ponijeti kući i pokazati mami. To ga je silno razveselilo i veoma se trudio da sve bude uredno. Molio je pomoćnicu da mu našilji bojice noseći joj svaku bojicu koju je koristio.

Nakon što je dovršio svoj crtež, odlučio je sudjelovati u aktivnosti bojenja s ostalom djecom. Prihvatao je svaku kritiku pomoćnice te poslušao svaku njezinu uputu kako i na koji način nešto treba obojiti. Pomoćnica ga je pohvalila, stoga je pokazivao svoje crteže drugoj djeci i odgojiteljici koja ga je također pohvalila. Ostaloj je djeci pokazivao kako trebaju razgibati, tj. *razigrati* prstiće, što se svima svidjelo, a njemu se svidjelo što ga svi kopiraju u tome.

Po završetku unutarnjih aktivnosti, djeca su krenula na igralište. B. je išao na začelju kolone s pomoćnicom u paru. U početku se ljutio zbog takvog poretka, no pomoćnica mu je rekla kako na početku i na kraju kolone idu oni koji su glavni i paze na drugu djecu. To mu se svidjelo i mirno je nastavio hodati.

Nakon što su stigli na igralište, B. se odvojio od druge djece i počeo slagati neku vrstu poligona u čemu ga je poticala i sama pomoćnica te mu pomagala u onome što joj je dopustio. Čak je dopustio i drugoj djeci da se igraju na tom poligonu koji se svima svidio, a B-u je to bilo veoma drago.

Bio je sretan, veselo je skakutao i u jednom je trenutku kratko zagrlio pomoćnicu. Pomagao je drugoj djeci tijekom igre i osjećao se važnim. Po povratku u vrtić bio je

veoma sretan i dobro raspoložen te se dodatno razveselio kad je ugledao majku, a pomoćnici je na odlasku ponovno pljesnuo ruku.

3. dan promatranja

B. je ponovno stigao razdražljiv u vrtić, ljutio se na majku jer mu je oduzela mobitel. Takvog je raspoloženja ušao u prostoriju, no na nagovor pomoćnice počeo se igrati s drugom djecom. Međutim, tijekom igre, počeo je pokazivati agresivnost. Naime, oduzeo je lutku jednoj djevojčici i otrgnuo joj glavu. Djevojčica je počela plakati, što ga je dodatno uznemirilo, stoga je u pomoć prišla pomoćnica, ali i odgojiteljica. Pokušale su mu objasniti kako ovo što je napravio nije lijepo, no B. ih više nije slušao ni doživljavao. Povukao se u sebe i počeo stiskati šake, a onda je odjednom bijesno pogledao u smjeru pomoćnice i zaletio se u nju te ju nekoliko puta udario šakama.

Takvo ponašanje bilo je zapravo njegov odgovor na cijelu situaciju. Bio je ljut što nitko nije stao na njegovu stranu, već na stranu djevojčice. Sve je to uznemirilo ostalu djecu pa ga je pomoćnica izvela van u šetnju u krugu vrtića. B. se ubrzo smirio i vratili su se u trenutku pospremanja sobe u čemu je sudjelovao, no nakon nekoliko opomena. Tijekom doručka ponovno se uznemirio jer je vidio da mu majka nije stavila bananu uz žitarice i mlijeko te je počeo bacati hranu i vrištati, zbog čega ga je pomoćnica ponovno morala udaljiti od ostalih.

Nakon što su se vratili u sobu B. je ugledao svoju omiljenu igračku (plišanog psića) i počeo se igrati. Odgojiteljica je najavila pričanje priče i rekla kako svi trebaju sjesti u krug i pažljivo slušati. B. je zahtijevao da pomoćnica sjedne pored njega, što je ona i učinila te su tako slušali priču. Međutim, B-a je naljutila odgojiteljica jer ga nije nijednom prozvala za svog pomoćnika u pojedinim aktivnostima. Počeo je histerično plakati i kada ga je odgojiteljica prozvala, u trenutku je promijenio raspoloženje nabolje.

Odradivši zadanu aktivnost tijekom slušanja priče, B. je pokazao nezadovoljstvo svojim gestama i mimikom lica. Imao je izraz gađenja čime je pokazao kako mu je priča bila dosadna. Okreće se od svih i nastavlja se igrati s plišanim psićem u društvu pomoćnice koja pokušava uspostaviti interakciju, no ovaj put bezuspješno. B. ponovno nestaje u svom svijetu; počinje mahati rukama i ljuljati tijelo naprijed – natrag, ignorira dozivanje pomoćnice koja ga nakratko ostavlja u tom položaju.

Za nekoliko minuta pomoćnica se vratila do njega i donijela još jednu plišanu igračku, također psića. Počela je proizvoditi zvukove koje ima psić, što je B-a vratilo u stvarnost i zapravo mu se takva igra svidjela pa je i sam počeo zvučati kao da laje i cvili poput psa. Ta ga je igra umirila, tim više jer mu je pomoćnica govorila o svom psu i postavljala pitanja o njegovom kućnom ljubimcu poput: koliko ga voli, igra li se s njim i sl. B. je na sve odgovarao gestama i mimikom lica.

Ovako dobro raspoložen odlučio je uzeti list papira, olovke i bojice te je uz pomoć pomoćnice počeo crtati, najprije svog psa, a zatim njezinog. Nakon što je nacrtao oba crteža, jedan je obojio on, a drugi pomoćnica. Prihvatio je njezin izazov da moraju uredno bojiti i paziti da ne prelaze preko crte. B. se pridržavao tog dogovora i uspješno je odradio ovu aktivnost.

Cijeloj je skupini pokazivao crteže koje su nacrtali pomoćnica i on; svi su mu zapljeskali, a odgojiteljica ga je nagradila čokoladicom, što mu je dodatno popravilo raspoloženje. Bio je toliko dobre volje da je čokoladicu ponudio pomoćnici i L-u.

Majka ga je čekala u predvorju vrtića; stigao je do nje u pratnji pomoćnice držeći je za ruku. Majka mu je pružila svoju ruku, no odbio je jer je još uvijek bio ljut zbog činjenice što mu u torbu nije stavila bananu. Ona je odmah znala u čemu je problem te mu se ispričala što je zaboravila i obećala mu odlazak u trgovinu gdje će kupiti banane. Pomoćnicu je pozdravio na isti način kao i svaki dan.

4. dan promatranja

B. je stigao vrlo opušten u vrtić, poslušao je pomoćnicu, sam je skinuo jaknu. Toga je dana izbjegavao sve dječake i igrao se samo s djevojčicama. Slušao ih je i uz pomoć pomoćnice pratio njihove upute.

Prilično se zaigrao, a kada se to dogodi, tada B. postane prilično neoprezan. S obzirom na to da ne zna iskazati emocije, nije svjestan kada nekoga prečvrsto zagrlji ili uhvati za ruku, što se dogodilo u igri s djevojčicama. Bio je toliko sretan da je jednu djevojčicu snažno zagrljio i počeo je vući za kosu. Pomoćnica ih je odmah razdvojila i objasnila mu kako djevojčicu sada boli jer ju je počupao. Pokazala mu je kako se treba ispričati. B. je djevojčici pružio ruku, no nije bio dobre volje što joj se treba ispričati. Ipak, postupio je onako kako mu je rekla pomoćnica.

Nakon toga uslijedilo je čitanje slikovnice. Tijekom čitanja B. prati i promatra oko sebe, ali ubrzo se počinje vrpeljiti i sve glasnije mrmljati čime je pokazao da mu je dosadno. Ustao je i otišao se igrati u kutak sobe. Tako je proveo vrijeme dok su ostala djeca razgovarala o slikovnici, a zatim je uslijedila aktivnost s radnim listićima u vezi s pričom. B. je inzistirao i htio je sudjelovati u tom zadatku bez obzira što više od pola priče nije čuo. Čekao je da ostala djeca krenu rješavati listić jer je htio prepisivati, no pomoćnica mu je to izričito zabranila nakon čega se rasplakao. Plakao je sve dok nije ugledao kako je jednoj djevojčici krenula krv iz nosa. U tom je trenutku pokazao istinsku zabrinutost i zapravo je instinktivno otrčao kako bi joj donio papirnati ubrus za nos.

Djevojčica je otišla oprati ruke i umiti se, a B. je cijelo vrijeme ispitivao pomoćnicu za nju ponavljajući riječ *Ono*. Pomoćnica mu je nastojala objasniti da se djevojčica otišla umiti te ga je umirivala ponavljajući mu kako će sve biti dobro. Ipak, B. je bio vrlo zabrinut i počeo je hodati gore-dolje po sobi, mahao je rukama i vrtio glavom. Djevojčica se ubrzo vratila, a on joj je čuvao mjesto pored sebe. Htio je da sjedne kraj njega, promatrao ju je dok je rješavala zadane zadatke. B. je također pristao riješiti određene zadatke (sam ih je odabrao), tražio je pomoćnicu za pomoć u nekoliko navrata. Vrlo brzo mu je ta aktivnost postala dosadna, spustio je olovku na stol i to je bio znak da više ne želi raditi. Pomoćnica je prihvatila i uvažila njegovu želju i rekla kako bi ipak trebao biti tiho dok ostali riješe svoje zadatke. Poslušao ju je i sjedio mirno dok su svi završili s ovom aktivnošću.

Prije odlaska kući imali su vrijeme za igru, no B. je to odbio; legao je na pod i zaspao. Pomoćnica ga je promatrala cijelo vrijeme, a kada je bilo vrijeme polaska, tada ga je probudila i pomogla mu pospremiti stvari, obući jaknu i obući tenisice. Otpratila ga je do predvorja gdje ga je čekala majka. Vidjelo se da je prilično umoran te da sve odrađuje automatizirano. Toga se dana odbio pozdraviti s pomoćnicom.

5. dan promatranja

B. je u vrtić stigao u pratnji majke i mlađeg brata. Pomoćnica ih je dočekala na ulazu u vrtić. B. je dotrčao do nje, uhvatio je za ruku i vodio da upozna njegovog brata. Osjećao se ugodno kada je pomoćnica rekla kako ima dobrog i pristojnog brata. Zagrlio ih je prije ulaska u vrtić.

U trenutku mu se raspoloženje promijenilo i odbio je svaku molbu pomoćnice. Nije se htio potruditi skinuti jaknu ni cipele. Zahtijevao je da to za njega učini pomoćnica. Kada se sagnula da mu izuje cipele, tada ju je B. počeo snažno vući i čupati za kosu. Odgojiteljica je brzo reagirala i uspješno odvojila B-a od pomoćnice, nakon čega je B. počeo sebe čupati za kosu i udarati stisnutim šakama po glavi. Pomoćnica mu je brzo donijela njegovu najdražu igračku – plišanog psića, što ga je umirilo. Djelovao je kao da uopće nije bio svjestan što se maloprije dogodilo.

Taman kada se sve smirilo, u sobu su ušle gošće – tete pričalice. Pomoćnica i odgojiteljica smatrale su kako će cijela situacija dodatno uznemiriti B-a, međutim, on ih je dobro prihvatio i pokazao veliki interes za priču i ostale pripremljene aktivnosti. Bio je veoma uzbuđen i nije znao kako bi iskazao svoje emocije pa je, nažalost, ponovno pokazao svoju agresivnu stranu i usred pričanja priče, od velikog uzbuđenja počeo gurati djecu, a prema nekima je bio posebno grub. Pomoćnica ga je pokušala zaustaviti, no on je nezaustavljivo trčao i rušio sve pred sobom.

Počeo je bacati i gristi igračke, a zatim je imao namjeru nohtima ozlijediti pomoćnicu. Međutim, ona i odgojiteljica su ga uspjele uhvatiti i izvesti izvan prostorije, dok su ostala djeca ostala slušati priču u društvu teta pričalice. Odgojiteljica je povisila ton objašnjavajući mu kako ovakvo ponašanje nije lijepo te da će sve morati reći njegovoj majci. U tom se trenutku trgnuo, bacio na pod i počeo vikati te mrmljati i izgovarati nejasne i narazumljive riječi. Ovakvo ponašanje nije prestajalo, premda su i pomoćnica i odgojiteljica na sve načine pokušale smiriti situaciju.

Vrhunac svega bio je verbalni izljev bijesa prema pomoćnici, no i dalje ga nitko nije razumio što zapravo govori. Odgojiteljica je nazvala majku da ga treba ranije preuzeti iz vrtića jer se nikako ne može i ne želi smiriti. Nakon što mu je majka stigla, B. je ponavljao riječi koje je već izgovorio i ona je shvatila što zapravo govori. Zapravo je na *svom* jeziku ponavljao da je pomoćnica glupa i da je ne voli te je više nikad ne želi vidjeti.

Iako su ga svi pokušali smiriti, ništa nije pomoglo. Odbijao je svaku suradnju i glasno vikao. Uplašio je drugu djecu koja su se također spremala. B. je na taj način otišao kući; vidno neraspoložen i loše volje. Nije se čak ni pozdravio na odlasku, a nije htio pružiti ni ruku svojoj majci, već je mahao rukama i umjesto uobičajenih koraka, počeo je skakutati na prstima.

6. dan promatranja

Nakon vikenda koji je proveo na izletu s majkom i bratom B. je u vrtić stigao nasmijan i vedrog raspoloženja. Bila je to potpuna suprotnost onom B-u prije nekoliko dana.

Pomoćnica ga je dočekala u predvorju, pružila mu ruku koju je on rado prihvatio. Majka joj je ispričala gdje su bili i što je B. sve radio tijekom vikenda u slučaju da im on to želi ispričati. Željela je spriječiti određeni ispad u slučaju da ga pomoćnica ili odgojiteljica neće razumjeti.

B. je na molbu pomoćnice sam skinuo jaknu, no ona mu je pomogla oko skidanja cipela. Obuo je papuče i krenuo u sobu. Počeo je ponavljati riječ *Ti*, što je značilo da traži pažnju i pozornost pomoćnice jer joj želi nešto poručiti. Ona je pažljivo slušala i gledala što B. radi. Otvorio je svoju torbu i pokazivao joj što je donio. Osim žitarica, mlijeka i banane, B. je donio paketić svojih omiljenih bombona koje je želio podijeliti s L-om.

Pomoćnica ga je pohvalila i rekla kako je baš lijepo što želi nešto podijeliti s prijateljem. B. je otišao do L-a i ponudio mu bombone. Krenuli su se zajedno igrati. Igra je trajala sve dok odgojiteljica nije najavila sljedeću aktivnost. Bila je riječ o bojanju radnih listova s različitim motivima. Svatko je mogao odabrati motiv koji želi. B. je birao prvi što mu je također odgovaralo jer se osjećao važnim.

Odabrao je jedan veliki javorov list koji je odlučio obojiti u žutu boju. Pomoćnica mu je prije početka aktivnosti sugerirala kako treba pažljivo bojiti, ne pritiskati bojicom po papiru i pripaziti da ne prijeđe preko zadanih linija. B. je pažljivo slušao njezine upute, nije se opirao njezinim prijedlozima i počeo je lijepo bojiti.

Odgojiteljica je obilazila svako dijete i promatrala kako i što rade, govorila im određene sugestije, dodatno objašnjavala i govorila upute. Kada je stigla do B-a, tada mu je predložila da uzme još neku boju tako da taj list bude šaren, kao što je lišće u jesen. Na to se B. silno naljutio, bacio je žutu bojicu na pod i počeo proizvoditi zvuk siktanja gledajući u smjeru odgojiteljice.

Odgojiteljica mu je nastojala objasniti kako nije mislila ništa loše predloživši mu drugu bojicu, već je htjela pomoći. Međutim, B. nije shvaćao, a nije ju više ni slušao. Smetala mu je, nije ju htio u svojoj blizini, što je jasno pokazao. Počeo je vikati riječ *Ono* misleći pritom na odgojiteljicu, gurao ju je, a zatim viknuo *Van*.

Time joj je zapravo poručio kako je ne želi gledati, već želi da izađe iz sobe te da se više ne vraća u njegovu blizinu. Pomoćnica ga je pitala želi li nastaviti bojiti izvan sobe, no u tom je trenutku poderao i izgužvao papir. Htio je dijelove staviti u usta, no pomoćnica ga je zaustavila i odvela na pranje ruku ne bi li se malo smirio.

Nakon što je oprao ruke pomoćnica ga je pitala što želi raditi. Uhvatio ju je za ruku i odveo do klupice u hodniku. Ondje su sjeli i B. je počeo govoriti o izletu; tj. trudio se. Pomoćnica je većinu razumjela jer je bila upućena u to što je radio tijekom vikenda pa je komunikacija bila jednostavnija nego inače. Postavljala mu je pitanja pa je B. bio sretan jer je vidio kako ga pomoćnica razumije, što je inače rijetkost. Većina razgovora završi loše jer ne može govoriti, a nekoliko riječi koje izgovori, zapravo kaže na vrlo nerazumljiv način jer ubacuje neke glasove kojima dodatno zakomplicira sporazumijevanje.

Na kraju ga nitko ne razumije i to ga dodatno naljuti pa nerijetko ima izljeve bijesa, agresivnosti, udara se po glavi, noktima se grebe po rukama i sl. Ipak, tijekom ovog razgovora bilo je sve u redu. Odjednom je rekao da je gladan. Tada koristi riječ *njam njam*. Pomoćnica mu je predložila da sjednu u blagovaonicu. Sam je izvadio žitarice i mlijeko, a pomoćnica mu ih je pomiješala u zdjelici. Potom je pojeo bananu i vratili su se u sobu gdje se počeo igrati s L-om.

S obzirom na to da je toga dana bilo lijepo vrijeme, odgojiteljica je rekla da idu u šetnju. B. se silno razveselio jer je vani volio provoditi najviše vremena. Šetao je uz pomoćnicu, no nije ju htio držati za ruku. Na igralištu se igrao s drugom djecom i nije htio pomoćnicu u blizini. Po povratku u vrtić, bio je pun dojmova koje je htio podijeliti s pomoćnicom te joj je pokušao ispričati čega se sve igrao na igralištu.

Prilikom spremanja za odlazak kući odbio je pokušati sam odjenuti jaknu pa ga je pomoćnica obukla i obula te predala majci. Na kraju dana pozdravio se s pomoćnicom i otišao kući dobro raspoložen.

7. dan promatranja

B. je tog jutra stigao mrzovoljan. Gotovo da nije prozborio riječ s pomoćnicom. Majka je rekla kako je loše spavao te je mrzovolja vjerojatno posljedica umora.

Smjestio se na svoje omiljeno mjesto u sobi, a odgojiteljica ih je sve pozvala da sjednu u krug jer će danas razgovarati o kućnim ljubimcima. B-u se tema veoma svidjela pošto voli pse, a i kod kuće ima kućnog ljubimca te se rado pridružio krugu. Tijekom razgovora je tražio pažnju i fizički kontakt. Dodirivao je pomoćnicu po rukama i nekoliko ju je puta zagrlio. Oduševljeno je govorio o svom psu iako ga većinu riječi nisu razumjeli, no nitko ga nije htio prekinuti jer ga je taj razgovor oraspoložio.

Pomoćnica ga je pitala kako njegov pas laje pa je pred svima oponašao svog psa. Djeci je to bilo zanimljivo, smijali su se, pljeskali mu, a onda su zajedno s B-om počeli oponašati pse. Kada je pomoćnica pitala B-a što još njegov pas radi, tada se počeo kotrljati po podu jer je htio pokazati kako to radi njegov pas. Pomoćnici je pokazao i kako njegov pas spava.

Nakon razgovora svatko se trebao vratiti na svoje mjesto jer su slijedile druge aktivnosti. U jednom su se trenutku pomoćnica i B. slučajno udarili glavama. B. je nježno dodirnuo glavu pomoćnice i zagrlio ju u znak isprike. Tada je započela kratka aktivnost crtanja i bojanja. Uz pomoć pomoćnice B. je nacrtao kuću, što mu je bila želja. Nakon toga ju je trebao obojiti.

Pomoćnica mu je predložila da krov kuće oboji u crveno, na što je on bijesno reagirao i počeo imati agresivne ispade. Naljutio se na pomoćnicu i počeo ju gurati od sebe; bacio je crtež i sve je bojice prosuo po podu. Zatim ih je pokupio i zajedno s crtežom bacio u koš za smeće. Pomoćnica je sve izvadila iz koša i rekla kako treba dovršiti svoj crtež, no ponovno je odbio i počeo šarati, ne samo po papiru, već i po stolu. Pomoćnica ga je nekoliko puta upozorila, kao i sama odgojiteljica, no oglušio se na svako upozorenje.

Odgojiteljica je pozvala pedagoginju u sobu. B. je znao zbog čega je došla i naljutio se još više. Ponovno je počeo bacati papire i bojice, a zatim je bacio ruksak i stolac u smjeru odgojiteljice jer je nju krivio zbog činjenice da je pedagoginja došla u njihovu sobu. Počeo je uzimati i druge stolce te ih htio baciti prema drugoj djeci, no pomoćnica ga je uhvatila za ruke i glasno rekla kako to ne smije raditi. Počeo je vrištati, uzeo je olovku i htio napasti pedagoginju, no na kraju je ozlijedio sebe tako što se ubo olovkom u desni obraz.

Pedagoginja ga je zamolila da izađe s njom u hodnik, no i to je odbio, počeo je plakati i bacati se po podu. Zbog takvog ponašanja, pedagoginja govori pomoćnici da nazove B-ovu majku. B. je pritom počeo vikati *Ne, ne, ne!* Nije nikako htio da pomoćnica zove

njegovu majku. Tijekom telefonskog razgovora majka govori pomoćnici kako B-a treba izvesti iz sobe i udaljiti pedagoginju od njega jer nju nikako ne voli i kada je vidi, uvijek reagira nasilno i agresivno. Jednostavno mu smeta i ne želi je prihvatiti. Odgojiteljica je ostalu djecu izvela na ručak u blagovaonicu, a pomoćnica i B. ostali su sami u sobi te se on tada u potpunosti smiruje.

Nastavlja bojiti crtež, no veoma nemarno i neuredno. Ipak, ovaj put prihvaća kritiku i upute pomoćnice bez ikakve agresivnosti. Ostatak vremena B. se mirno igrao s ostalom djecom. Odgojiteljica i pomoćnica su na kraju dana razgovarale s B-ovom majkom; odgojiteljica je naglasila kako je trebala izvesti ostalu djecu iz sobe jer je strahovala da će ih B. ozlijediti. Majka ne želi prihvatiti ovakvo B-ovo ponašanje ni njegovu krivnju, već ga brani i jasno ističe kako je za cijelu tu situaciju kriva isključivo pedagoginja. Napominje kako bi se trebao izbjegavati bilo kakav kontakt između B-a i pedagoginje jer pedagoginja u B-a izaziva agresiju i slične ispade, a on nju ne voli zbog prijašnjih situacija, problema i reakcija.

B. je prisutan tom razgovoru i cijelo vrijeme ljuto gleda u smjeru pomoćnice i odgojiteljice. Ne želi ih pozdraviti na odlasku kući.

8. dan promatranja

Iduće jutro pomoćnica preuzima B-a, uvodi ga u hodnik gdje mu skida jaknu i cipele te obuva papuče. B. i dalje bijesno te ljuto promatra pomoćnicu i na svoj joj način iskazuje te govori kako je ne voli.

Htio ju je i udariti, no uspjela ga je spriječiti. Uvela ga je u sobu, dopustila mu je da sam odabere što želi raditi. Želio se igrati s plišanim psićem, tražio ga je po sobi, a onda je uočio kako se s njim igra jedna djevojčica. U tom se trenutku bacio na pod i počeo udarati rukama i nogama u pratnji vrištanja. Pomoćnica ga je podigla, uhvatila za ruke i povišenim tonom rekla da treba malo pričekati dok mu djevojčica vrati igračku. Stajao je na mjestu i ponavljao riječ *Ono* gledajući u smjeru djevojčice. Pomoćnica ga je pozorno pratila jer je postojala velika mogućnost da B. agresivno krene na djevojčicu.

Kako bi spriječila novi ispad ili sukob, tako je odgojiteljica predložila da se svi zajedno igraju. Donijela je karte i objasnila upute igre. Najbolji B-ov prijatelj L. dijelio je karte. B-u se nije svidjela karta koju je dobio, naljutio se, počeo je plakati, bacati se po podu, a

potom je iznenada i neočekivano bacio stolac na pod, no ovaj put u smjeru u kojem nije bilo djece tako da nikoga nije ozlijedio. Pomoćnica ga je odvojila od ostatka djece i glasno ga prekorila zbog nedoličnog ponašanja.

B. je u tom trenutku spustio glavu i gledao u pod. Otišao je u kut sobe i sjeo; počeo je nešto mrmljati i razgovarati sam sa sobom. Djelovao je kao da se ponovno povukao u svoj svijet i više nije doživljavao drugu djecu ni bilo što drugo što se događalo oko njega u stvarnosti.

Odjednom je tražio pažnju pa je počeo ponavljati riječ *Ono*. Upirao je prstom u jednu djevojčicu s kojom se htio igrati. Pomoćnica mu je predložila da se igraju njih dvoje, ali nakon što pojede. B. je toga dana slabo jeo, gotovo ništa, no pomoćnica ga nije htjela naljutiti pa ga je pustila i rekla da pojede koliko može i želi. Nakon jela nije htio pospremiti svoje mjesto, već je zahtijevao da to umjesto njega učini pomoćnica.

Tek kada mu je obećala da će ići van u šetnju, B. je odlučio sve pospremiti, a sam je obukao i jaknu. U šetnji je bio dobro raspoložen, sve je slušao pomoćnicu. Zajedno su se igrali u pješčaniku gdje su gradili dvorce, što mu se posebno sviđjelo. Po povratku u sobu ponovno se povukao u svoj svijet i legao u kut. Mirno je čekao vrijeme polaska kući, ali se odbio pozdraviti s pomoćnicom.

9. dan promatranja

Odgovornost je dan započela pričanjem priče. Sva su djeca sjedila u krugu, uključujući i B-a. Nakon što je ispričala priču do kraja zadala je djeci zadatak. Trebali su nacrtati nešto čega se sjećaju iz priče, što im je bilo posebno lijepo i zanimljivo.

B. je odmah na početku odbio sudjelovati u toj aktivnosti, odgurnuo je papir, olovku i bojice. Odlučio je sjediti na mjestu i promatrao je druge kako crtaju. Gotovo je uvijek odbijao aktivnosti koje se tiču neke priče, sve mu je to bilo dosadno i nezanimljivo. Obično je koncentriran samo na početku priče, dok ostatak ne sluša. Tako je bilo i ovaj put.

Nakon crtanja uslijedila je nova aktivnost, a tada je započeo i prvi agresivni ispad jer je izgubio u jednoj igri. Počeo je plakati i vikati na dječaka s kojim se igrao, a naposljetku je bacao stvari po sobi. Nakratko se smirio, no agresivno se ponašanje ponovilo kada se

ponovno uključio u igru. Tada ga je pomoćnica upozorila i rekla da više ne sudjeluje u igri, dok su se ostala djeca sama udaljila od njega. Kasnije se cijela skupina preselila u veću prostoriju u kojoj se B. igrao sam s Lego kockama. Odjednom je počeo ponavljati riječ *Ono*, što je značilo da zove drugu djecu da se dođu s njime igrati. Do njega je došao njegov najbolji prijatelj L., no B. ga nije odmah uočio i počeo je vikati, bacati se po podu, plakati te razbacivati stvari jer je mislio kako se nitko ne želi igrati. Potom je ugledao L-a, ali nastavio je s agresivnim ispadima te je čak nasrnuo na L-a.

Pomoćnica ga nije uspjela smiriti sve dok ga nije izvela iz sobe. Plakao je još neko vrijeme, no uvidio je kako ga svi ignoriraju, stoga je prestao i vratio se u sobu. Nastavio se igrati sam s Lego kockama. Međutim, do njega se vraća L., sjeo je pored B-a i tako su se u tišini počeli igrati. Nažalost, B-a je to razljutilo i ponovno je počeo bacati stolce po podu, odgurivati ih; čak je u jednom trenutku htio preokrenuti stol, ali ga je pomoćnica u tome spriječila.

U tom se trenutku dodatno naljutio i razbacao Lego kocke. Odgojiteljica mu je povišenim tonom rekla kako se ne smije ovako ponašati, a on je tada nasrnuo na nju i počeo ju udarati šakama. Pomoćnica ga je uhvatila za šake, no u njemu se javila neka velika snaga pa takav pokušaj zaustavljanja nije bio dovoljan, stoga ga je pomoćnica zagrlila s leđa.

Ostala su djeca bila uznemirena i uplašena pa je odgojiteljica rekla kako B. mora izaći iz sobe, a njegov odgovor na takvu odluku bio je udarac. Počeo je trčati, a odgojiteljica ga je pokušala zaustaviti i spriječiti njegov bijeg, no ponovno ju je udario. Pomoćnica ga je nakon toga čvrsto uhvatila za ruke i odvela do druge sobe. Dok su hodali hodnikom, B. je vukao pomoćnicu, gurao je, neoprezno hodao i režao na pomoćnicu.

U drugoj su sobi bili sami te je B. započeo igru autićima, no pomoćnica je i u tom slučaju trebala reagirati i opomenuti ga jer je igra postala agresivna, točnije, počeo je bacati i lomiti aute s kojima se igrao. Pomoćnica mu je objašnjavala kako se to ne smije raditi jer se više neće imati čime igrati. B. ju je pozorno slušao, a kada je pomoćnica spomenula da će za ovo saznati i njegova mama, počeo je vrištati, plakati, bacati se po podu. Uzeo je jedan autić i pokušao pogoditi pomoćnicu, no nije uspio pa je uzeo drugi i ponovno pokušao, no pomoćnica ga je spriječila i oduzela mu igračku. Ostatak je vremena sjedio u kutu sobe i mrmljao te povremeno režao.

Tijekom spremanja za polazak kući B. je, zbog galame i velikog broja djece, ponovno počeo vikati na pomoćnicu, udarati je, a pritom je svojom jaknom ozlijedio djevojčicu

pored sebe. U toj gužvi nije uopće primijetio ni shvatio što je učinio. Nastavio se bacati po podu, vikati, udarati sebe. Prilikom predaje B-a majci ne želi nikakav majčin kontakt, više na nju i na pomoćnicu jer je znao što slijedi. Nije htio da mu majka sazna što se toga dana događalo. Majka i pomoćnica su se izdvojile i počele razgovarati, dok je B. čekao majku u automobilu u kojem je bacao stvari, otvarao i zatvarao vrata, neprestano vikao.

Majka je tijekom razgovora napomenula kako B-u trebaju seanse kod psihologa jer se ovakve situacije znaju dogoditi i kod kuće. Djelomično shvaća da ga se ostala djeca boje, no ne pristaje ni na kakva ograničavanja ili okrivljavanje B-a. Majka naglašava kako ne želi da ga se u vrtiću izdvaja ili prisiljava na nešto što on ne želi ili ne razumije. Na kraju razgovora dolazi se do zaključka da majka staje u potpunosti na B-ovu stranu, brani ga i smatra da pomoćnica i odgojiteljica ne rade dovoljno s njezinim sinom koji nastavlja imati agresivne ispade u automobilu bez nadzora.

10. dan promatranja

Dan je započeo novom pričom i razgovorom o priči, a nastavilo se s crtanjem nekih motiva iz priče, što je B. ponovno odbio. Pomoćnica ga u dogovoru s odgojiteljicom nije htjela poticati da crta, već ga je ostavila da sjedi u miru.

Dok je sjedio, promatrao je crteže drugih, a pokušao je uspostaviti komunikaciju s pomoćnicom. Vidjelo se da joj želi nešto ispričati te joj je pokazao *sretan ples svojih prstiju*, a potom se samostalno igrao s magnetnim štapićima koji su ga opustili, smirili i omogućili mu isključenje iz stvarnog svijeta. Ubrzo nakon toga, naljutio se na jednu djevojčicu i jednog dječaka jer nisu htjeli napraviti nešto što je od njih zahtijevao. Nasmijali su mu se, a to ga je dodatno naljutilo pa je počeo vikati na njih.

Iz dana u dan sve je vidljivije kako je vrlo osjetljiv kad mu se druga djeca nasmiju jer smatra da ga ismijavaju. Ne razlikuje prijateljski osmijeh od osmijeha ismijavanja ili ruganja. B. na sve gleda vrlo negativno i kada mu se netko nasmiješi, on uzvraća ljutitim pogledom.

Odgojiteljica je za jednu od aktivnosti odabrala kratku lutkarsku predstavu koju B. pažljivo i sa zanimanjem prati prvih 15 minuta, no nakon toga gubi koncentraciju i traži od pomoćnice da odu u drugu prostoriju. Ondje se nastavlja igrati s magnetnim štapićima i traži pomoćnicu da mu se pridruži u igri tako što joj nosi štapiće.

Nova se aktivnost ticala radnih listića. Jedan od zadataka bio je reći što se nalazi na fotografiji, tj. listiću. Na B-ovu je listiću bio pas, tu je riječ znao reći, no u tom je trenutku došlo do blokade, zbunio se i nije mogao ništa reći. Ta ga je situacija naljutila, počeo je bacati stvari, udarati se šakama po glavi te plakati. Odgojiteljica zaustavlja zadatak te govori kako će se ovoj aktivnosti vratiti kasnije, a za novu aktivnost bira glazbu i glazbene instrumente čemu se B. silno razveselio.

Sudjelovao je u sviranju, no početni je entuzijazam brzo završio jer se počeo žaliti na buku. Rukama je prekrivao uši. Naposljetku je pokazivao da je veoma umoran i odlučio se povući u kut sobe gdje je sjeo na pod i nastavio se igrati magnetnim štapićima ignorirajući sve oko sebe.

Na takav je način dočekao odlazak kući i nakon duljeg vremena lijepo se pozdravio s pomoćnicom pljesnuvši je po ruci.

6.3. Osvrt na promatranje dječaka iz spektra autizma

Promatranje dječaka iz spektra autizma može biti duboko intrigantno iskustvo, obogaćeno dubljim razumijevanjem njihovog svijeta i načina na koji percipiraju okolinu. Autizam je neurobiološki razvojni poremećaj koji može izrazito razlikovati ponašanje, socijalne interakcije i komunikacijske sposobnosti pojedinca.

Činjenica je kako je veliki izazov raditi i surađivati s djecom iz spektra autizma te njihovim roditeljima. Svatko ovakvu situaciju doživljava na drugačiji način, ovisno gleda li se iz perspektive roditelja, djeteta ili odgojitelja.

Što se tiče ovog priloženog i istaknutog primjera, može se zaključiti kako je dječak B. uglavnom predvidiv što se tiče reakcija u situacijama koje potaknu njegove agresivne ispade. Međutim, nitko ne zna kojim će redosljedom ići ti ispadi, stoga uvijek valja biti na oprezu i spreman iako je to mnogo puta nemoguće.

Dječak B. ima velikih problema i poteškoća u komunikaciji, ali i u drugim interaktivnim oblicima s preostalom djecom, kao i samom pomoćnicom te odgojiteljicom. Naime, zna reći tek nekoliko kratkih riječi, dok sve ostalo izgovara nerazumljivo i na svom nekom

jeziku, što ga dodatno ljuti jer shvaća da ga nitko ne razumije. Često se služi mimikom i gestama te na taj način pokazuje i *govori* što želi. Izbjegava kontakt očima; fizički dodir mu uglavnom smeta, no ponekad ga je željan pa sam uhvati pomoćnicu za ruku. Većinu vremena sve tjera podalje od sebe.

Ponekad želi da se druga djeca igraju s njim, no većinom želi biti sam, a ponekad se u potpunosti isključi. Ne voli istraživati, brzo gubi koncentraciju i zanimanje, plaši se novih i nepoznatih situacija. Pričanje priča ga frustrira, postaje nemiran, vrpolti se i počne vikati. Hoda uokolo, točnije skakuće na prstima, maše rukama i glavom, nerijetko se udara šakama, mrmlja sebi nešto u bradu. Rijetko kada se može umiriti, gotovo se nikad ne raduje, osmijeh druge djece detektira kao nešto ružno i podrugljivo, što ga potakne na agresiju. Ljutnju izražava i udarcima pomoćnice, odgojiteljice, ali i druge djece.

Smeta ga buka i prevelik broj ljudi oko njega. Često rukama pokriva uši kada se nađe u glasnom okruženju. Posebno voli pse i to je jedna od rijetkih stvari koje voli. Sitnice ga mogu dovesti do potpunog emotivnog sloma, čime plaši drugu djecu. U skupini ima samo jednog prijatelja kojega zove imenom, a svi ostali za njega su *Ono*.

Svaki dan s B-om znači novi izazov, teško je uskladiti njegovo promjenjivo raspoloženje s ostalim čimbenicima, a još je teže u takvoj situaciji doći do ravnoteže između B-a i ostale djece u skupini koja ga se uglavnom boje i strahuju da će ih ozlijediti. B-ova majka također i dalje ne prihvaća cijelu situaciju i problematiku, stoga je dodatno otežavajuće doći do nekog realnog i razumnog rješenja na zadovoljstvo svih strana.

7. Zaključak

Autizam je svojevrsna enigma i prilično zagonetna pojava u suvremenom svijetu i društvu. Bez obzira na napredak u znanosti, medicini, tehnologiji i ostalim područjima, autizam je i dalje neizlječivi poremećaj.

Mnogo je različitih svjetskih stručnjaka koji se bave ovim pitanjem i pokušajima otkrivanja lijeka, no zasad je sve bezuspješno. Kada se autizam promatra u cjelini, tada se stvari dodatno kompliciraju jer je mnoštvo popratnih čimbenika i pitanja na koja tek treba odgovoriti. U ovom je radu naglasak upravo na autizmu i poremećajima koji dolaze iz istoimenog spektra. Kada dijete ima autizam, tada ono nije jedino koje treba pomoć. Vrlo je važna podrška koju trebaju djetetovi roditelji jer autizam snažno djeluje na obiteljske odnose. Osim roditelja, proces prilagodbe na drugačiji život prolaze i braća i sestre.

Osim obitelji, važnu ulogu u životu djeteta iz spektra autizma imaju medicinske sestre, ostali stručnjaci koji surađuju s djetetom i njegovim roditeljima, a kasnije i odgojitelji te pomoćnici. Autizam ne uključuje samo važnost prepoznavanja i razumijevanja, već i prihvaćanja osobe iz spektra autizma, kao i pružanje cjeloživotne podrške koja omogućuje stabilan razvoj. Osim podrške i prihvaćanja obitelji te najuže djetetove okoline, važno je uspostaviti ravnotežu i na razini društva.

Suvremeno društvo svakako treba biti više empatično prema ovakvim slučajevima i biti spremno na prihvaćanje drugačijih osoba. Kako bi se postigli željeni rezultati po tom pitanju, tako je nužno provoditi redovitu edukaciju i osvijestiti javnost o značajkama autizma jer mnogi ne znaju pravu sliku ovog poremećaja.

S obzirom na golemu složenost poremećaja, važno je da stručnjaci i dalje pokušavaju pronaći odgovore na ključna pitanja, da su u mogućnosti dati konkretne rezultate o uzrocima, prevenciji i terapiji jer bi se na taj način dodatno olakšalo onima koji žive s djetetom iz spektra autizma, ali i samoj djeci, a zasigurno bi se poboljšalo i društveno razumijevanje. Na temelju svega toga može se oblikovati okruženje u kojemu svako dijete ili osoba koja ima poremećaj iz spektra autizma može postići svoj puni potencijal te se osjećati prihvaćeno od strane svoje okoline.

Literatura

Knjige

Ayres, A. J. (2002). *Dijete i senzorna integracija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bujas Petković, Z., Frey Škrinjar, J., Hranilović, D., Divčić, B. i Stošić, J. (2010). *Poremećaji autističnog spektra – značajke i edukacijsko-rehabilitacijska podrška*. Zagreb: Školska knjiga.

Fisher, G. i Cummings, R. (2008). *Djeca s poteškoćama u učenju*. Zagreb: Veble commerce.

Remschmidt, H. (2009). *Autizam – Pojavni oblici, uzroci, pomoć*. Zagreb: Naklada Slap.

Winkel, R. (1996). *Djeca koju je teško odgajati*. Zagreb: Educa.

Članci, časopisi

Autizam: Vodič za roditelje i njegovatelje nakon dijagnoze. (2019). Savez udruga za autizam Hrvatske. <https://www.autizam-suzah.hr/wp-content/uploads/2019/09/Autizam-Vodic-za-roditelje-i-negovatelje-compressed.pdf>, pristupljeno 29. 2. 2024.

Borovec, S. i Ivšac Pavliša, J. (2021). Poremećaj iz spektra autizma iz različitih perspektiva. *Logopedija*, 11, 2, 69-79. <https://hrcak.srce.hr/file/394688>, pristupljeno 17. 1. 2024.

Domitrović, I. (2022). Jesu li medicinske sestre dovoljno usmjerene prema pacijentu kao subjektu skrbi?. *Sestrinski glasnik*. Vol. 27, No. 1, 55-59. <https://hrcak.srce.hr/file/398831>, pristupljeno 29. 2. 2024.

Kolar Billege, M. (ur.) (2019). *Zajedno rastemo – Kompetencije djeteta za cjeloživotno učenje* (Zbornik radova). Zagreb, Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Dječji vrtić „Cvrčak“ Čakovec. 1-166. <https://dv-cvrcak.hr/wp-content/uploads/2019/07/ZBORNIK-RADOVA-2019..pdf>, pristupljeno 25. 1. 2024.

Kosić, R., Duraković Tatić, A., Petrić, D. i Kosec, T. (2021). Utjecaj poremećaja iz spektra autizma na obitelj. *Medicina*, Vol. 57, No. 2, 139-149. <https://hrcak.srce.hr/file/371643>, pristupljeno 17. 1. 2024.

Lekić Barunčić, K. (2019). Epistemička nepravda, autizam i pokret neuroraznolikosti. *Filozofska istraživanja*, Vol. 39, No. 1, 171-188. <https://hrcak.srce.hr/file/326703>, pristupljeno 29. 2. 2024.

Ljubičić, M., Šare, S. i Markulin, M. (2015). Temeljne informacije o zdravstvenoj njezi osoba s autizmom. *Sestrinski glasnik*, Vol. 20, No. 2, 148-150. <https://hrcak.srce.hr/file/207595>, pristupljeno 17. 1. 2024.

Slunjski, E. (2003). *Devet lica jednog odgajatelja / roditelja*. Zagreb: Mali profesor. 1-122. <https://www.scribd.com/document/271632280/Edita-Slunjski-Devet-Lica-Jednog-Odgajatelja-Roditelja>, pristupljeno 20. 1. 2024.

Stošić, J. (2009). Primijenjena analiza ponašanja i autizam – vodič kroz terminologiju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, Vol. 45, No. 2, 69-80. <https://hrcak.srce.hr/file/79510>, pristupljeno 29. 2. 2024.

Šalig, S., Tripalo Batoš, A., Čepin Bogović, J., Đuranović, V., Jadrešin, O. i Pavić, I. (2020). Kronične promjene plućnog parenhima u djevojčice s Rettovim sindromom. *Paediatrica Croatica*, Vol. 64, No. 3, 207-211. <https://hrcak.srce.hr/file/366242>, pristupljeno 18. 1. 2024.

Šimleša, S. i Ljubešić, M. (2009). Aspergerov sindrom u dječjoj dobi. *Suvremena psihologija*, Vol. 12, No. 2, 373-389. <https://hrcak.srce.hr/file/123475>, pristupljeno 18. 1. 2024.

Valenčić Štemberger, A. (2021). Važnost i uloga igre kod djece s autizmom. *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, Vol. 5, No. 5, 33-48. <https://hrcak.srce.hr/file/396306>, pristupljeno 28. 2. 2024.

Web stranice

<https://centar.erf.unizg.hr/wp-content/uploads/2020/04/VIZUALNA-PODR%C5%A0KA-smjernice-za-primjenu.pdf>, pristupljeno 17. 1. 2024.

<https://krenizdravo.dnevnik.hr/zdravlje/bolesti-zdravlje/rettov-sindrom-uzroci-simptomi-i-lijecenje>, pristupljeno 18. 1. 2024.

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_05_57_805.html, NN 57/2022, pristupljeno 25. 1. 2024.

<https://sport4autism.net/ucinkovite-metode-rada-psa/>, pristupljeno 17. 1. 2024.

Popis ilustracija

Slika 1. Metode poučavanja djeteta iz autističnog spektra

Slika 2. Prvo – onda raspored

Slika 3. Raspored za cijeli dan

Slika 4. Primjer vizualnog sustava nagrađivanja

Slika 5. Djevojčica s Rettovim sindromom

IZJAVA O IZVORNOSTI RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvornima osim onih koji su u njemu navedeni.

Lucija Omazić
(Lucija Omazić, studentica)